

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Tereza Šotolová

Krize impéria: Velká Británie za Josepha Chamberlaina na přelomu 19. a 20. století

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Praha 2015

Autor práce: **Tereza Šotolová**

Vedoucí práce: **PhDr. Jaromír Soukup, Ph.D.**

Rok Obhajoby: **2016**

Bibliografický záznam

ŠOTOLOVÁ, Tereza. *Krise impéria: Velká Británie za Josepha Chamberlaina na přelomu 19. a 20. století*. Praha, 2015. s. 44. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Jaromír Soukup, Ph.D.

Abstrakt

Tato práce se zabývá osobou Josepha Chamberlaina, významného radikálního politika druhé poloviny 19. století a počátku 20. století. Jejím cílem je zjistit, jaké události formovaly jeho politický vývoj od podporovatele volného obchodu po nejzarytějšího zastánce celní reformy, a jaké faktory vedly k neúspěchu jeho kampaně za přijetí celní reformy. Práce se zabývá politickým životem politika a soustředí se na významné mezníky jeho kariéry, jako byla změna politické strany, volba ministrem pro kolonie, búrská válka a vrcholí kampaní podporující přijetí celní reformy na přelomu 19. a 20. století. Celní reforma rozpoutala bouřlivou debatu a způsobila rozkol uvnitř vlády mezi opozicí i v rámci koalice Konzervativní strany a Unionistů a stála u konce politické kariéry jednoho z nejvýznamnějších politiků viktoriánské éry. V zavedení cel viděl Joseph Chamberlain příležitost, jak financovat sociální reformy, které prosazoval celý svůj profesní život a hlavně možnost upevnit vazby mezi koloniemi a mateřskou zemí. Jeho politický život se odehrává v době, kdy je rozloha Britského impéria největší, nicméně Británie se ocitá na ústupu ze světového prvenství v mezinárodním obchodu a průmyslové výroby. Jedná se o období, kdy je postupně nucena upustit od politiky izolace a snaží se zapojit do mezinárodního dění, aby s nastupujícími jinými mocnostmi neztratila krok.

Abstract

This bachelor thesis deals with the person of Joseph Chamberlain, significant radical politician of the second half of 19th Century and early 20th Century. Main task of this thesis is find out, which events formed his political development from the supporter of free trade to strict protagonist of Tariff Reform and which factors led to the failure to his tariff reform campaign. On the basis of studying especially foreign, british, literature

and academic articles, I analysis the topic fixed by this bachelor thesis. The campaign for gain support to tariff reform and economic protectionism was most pronounced at the turn of 19th and 20th Century and caused a dispute in the government and also in ruling coalition of Conservatives and Liberal Unionist. A failure of this campaign was at the end of political career one of the most influential politician of viktorian age. In tariff reform he saw an opportunity how could the government financed advanced social reform and esecially chance to strengthen bounds between colonies and the mother land. He trusted that the economic ties are the most infliental ties of basis imperial federation. Joseph Chamberlain was a radical imperialist and an imperial factor was affected in all his political decisions. His political life takes place in age, when the British empire was in it's the biggest area, but Britain started to recess from world leadership in international trade and industry production. It was a term, when Britain had to leave a policy of splendid isolation and tryed to find and connect with allies in the international affairs, because of rise a new power states as USA, German and Japan.

Klíčová slova: Joseph Chamberlain, imperialismus, kolonialismus, celní reforma, nacionalismus, Liberální Unionisté, Arthur Balfour, obilní clo, hospodářské ochranářství, Konzervativní strana.

Key words: Joseph Chamberlain, imperialism, colonialism, tariff reform, nationalism, Liberal Unionist, Arthur Balfour, corn tax, economic protectionism, Conservative party.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci zpracovala samostatně a použila jsem pouze uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 3.1. 2016

Tereza Šotolová

Obsah

Úvod	2
1. Historický vývoj v druhé polovině 19. století a počátku 20. století.....	4
1.1. Pojmové uvedení do kontextu.....	4
1.2. Politika izolace a evropský koncert.....	6
1.3. Postavení Británie v mezinárodním obchodu v druhé polovině 19.století	8
2. Joseph Chamberlain	11
2.1. Osoba Josepha Chamberlaina	11
2.2. Politické začátky	12
2.3. Jižní Afrika	15
2.4. Búrská válka	17
2.5. Starobní penze.....	21
3. Celní reforma	22
3.1. Starobní penze.....	22
3.2. Cesta k podpoře celní reformy	23
3.3. Politický boj za přijetí celní reformy	25
3.4. Kampaň za přijetí celní reformy	27
4. Závěr.....	32
5. Použitá literatura	39

Úvod

Joseph Chamberlain byl jedním z nejvýznamnějších politiků druhé poloviny 19. století a začátku 20. století. Práce bude analyzovat jeho politický život a vrchol jeho politické kariéry v podobě kampaně za přijetí celní reformy. Přelom století byl pro Britské impérium turbulentním obdobím spojeným s řadou změn, událostí a krizí. Budu se soustředit zejména na politický vývoj a události spojené s osobou Josepha Chamberlaina. Zajímat mě bude kromě faktických informací o událostech i postoj, který k nim zaujal Joseph Chamberlain. Stěžejním bodem práce bude celní reforma, kterou se rozhodl prosadit a podporovat ke konci své politické kariéry.

Práce je rozdělena do tří kapitol. První se věnuje vymezení pojmů a uvedení do historických souvislostí, popisu stavu Britského impéria, politické mezinárodní situace v druhé polovině 19. století a krizí impéria na přelomu století. Druhá kapitola se bude zabývat osobou Josepha Chamberlaina, jeho cestou na vrchol, politickou kariérou a událostmi, které ho formovaly. Z hlediska smyslu a tématu práce je nejdůležitější třetí kapitola. Bude věnována celní reformě, událostem, které ji předcházely, politickému boji za přijetí tarifní reformy, kampani na její podporu a výsledku těchto snah, které nakonec končí neúspěchem a drtivou porážkou Konzervativní strany v alianci s Liberálními Unionisty ve všeobecných volbách v roce 1906.

Téma bakalářské práce je výborně zpracované v britské akademické literatuře, ale v českém prostředí jsem nenalezla zdroje, které by se osobě Josepha Chamberlaina nebo celní reformě věnovaly více než stručnou zmínkou. Českého překladu se sice knihy zabývající se Britským Impériem poměrně často dočkají, žádná se však významněji nezaměřuje na téma vymezené touto bakalářskou prací. Čerpala jsem převážně z anglické literatury, která není v České republice dostupná v tištěné podobě. Využívala jsem především akademické články publikované v rámci Cambridge University Press a Oxford University Press. Z odborné literatury jsem zvolila například dílo Joseph Chamberlain: A Most Radical Imperialist od Travis L. Crosbyho z roku 2011 nebo British Imperialism od Roberta Johnsona z roku 2003. Dále jsem se inspirovala například u autorů Niall Fergusson, Libor Židek, Peter Skokan, J. César, Robert Johnson, Peter Fraser a další. Důležitými zdroji v oblasti mezinárodní politiky na přelomu století mi byly publikace Mezinárodní politika Oskara Krejčího z roku 2001 a Vzestup a Pád Velmocí:

Ekonomické proměny a vojenské konflikty v letech 1500 – 2000 od Paula Kennedyho z roku 1996. Oporou při hledání dalších zdrojů mi bylo dílo Joseph Chamberlain 1836 – 1914: A bibliography zkompletované Scottem Newtonem a Dilwynem Porterem.

Z metodologického hlediska je tato bakalářská práce případovou studií a bude detailně analyzovat zvolený objekt výzkumu. Práce mapuje politický život Josepha Chamberlaina a bere v úvahu celkový historický kontext doby. Výzkumné otázky a hypotézy práce jsou definované takto: Jaké politické, sociální, či jiné faktory vedly Josepha Chamberlaina k úsilí změnit dlouhodobě fungující tradiční politiku volného obchodu? A jaké příčiny nakonec vedly k nepřijetí jeho reformních návrhů i přes masivní podporu médií a rozsáhlou propagandu? Hypotézou číslo jedna je tvrzení, že na přelomu 19. a 20. století, nastává ve Velké Británii změna vnímání britského imperialismu v důsledku búrské války, hrozícímu snížení životní úrovně, ztrátou ekonomického postavení země a vznikem nových velmocí. Hypotézou číslo dvě je věta, že se debata ohledně přijetí tarifní reformy stala zbraní v rukou konzervativců proti liberálním unionistům, kteří byli v koalici nepřetržitě u moci od roku 1885.

Joseph Chamberlain byl kontroverzní postavou britské politické scény. Politik, který předstihl svou dobu. Z podnikatele z Birminghamu se stal jedním z nejúspěšnějších politiků viktoriánské éry. Svou politickou kariéru začal jako politik v Birminghamu, kde se později stal starostou. Jako mladý člen dolní sněmovny parlamentu se identifikoval s radikální politikou jak Konzervativní strany, tak radikálního křídla Liberální strany. Původně se rozhodl pro radikální křídlo Liberální strany, ale v roce 1885 změnil stranu kvůli neshodě s Liberální stranou a jejím předsedou Williamem Gladstonem ohledně postoje k možné irské autonomii a vstoupil s Liberálními Unionisty do obranné aliance s Konzervativní stranou. Byl zastáncem sociálních reforem. Sociálním aspektem zaštitil i celní reformu, ačkoliv později získala na vrch imperiální otázka reformy. Byl jedním z nejlepších řečníků své doby, který dokázal strhnout masy, a prototypem populistického politika, jelikož dokázal ke svému úspěchu využít populární nálady své doby - patriotismus a imperiální pýchu. Zavedl do politiky pojem propaganda. Během své politické kariéry prošel značným vývojem od zastávce volného obchodu a podporovatele sociálních reforem až k nejzarytějšímu zastávci celní reformy. Do búrské války na přelomu století, byl zastáncem volného obchodu. Ačkoli jeho snem byla imperiální federace, která by znamenala částečné vzdání se volného obchodu, nikdy pro tuto

možnost nenavrhnul specifická opatření. Jeho postoj změnil post ministra pro kolonie, během něhož se potýkal s koloniálními záležitostmi. Práce vrcholí kampaní za tarifní reformu a politickým bojem mezi jejími odpůrci a zastánci, který vedl k rezignaci tehdejšího ministerského předsedy Arthura Balfoura a několika významných odpůrců celní reformy, odstoupení Josepha Chamberlaina z pozice ministra pro kolonie a nakonec k volebnímu fiasku Konzervativní strany. Ta utrpěla nejhorší porážku ve všeobecných volbách v roce 1906 nesrovnatelnou s jakoukoliv porážkou politické strany od roku 1832. Konzervativní strana byla poražena Liberální stranou a Joseph Chamberlain, který se opět chystal převzít pozici leadera ve frakci Unionistů, utrpěl masivní infarkt. Znamenalo to víceméně odchod z politického i veřejného života, ačkoliv se ještě občas na veřejnosti objevil. Celní reforma byla ještě několik let předmětem jednání, ale za života Josepha Chamberlaina přijata nebyla. V roce 1913 od její podpory upouští i samotní Unionisté. Rok na to, dne 3. července 1914, Joseph Chamberlain umírá.

1. Historický vývoj v druhé polovině 19. století a počátku 20. století

1.1. Pojmové uvedení do kontextu

V roce 1830 dochází k ustanovení konzervativců, dříve toryů, kteří byli v 18. století přívrženci krále. Konzervativci kladli důraz na historicky osvědčené tradice. Opozice toryů a historických zastánců práv parlamentu byli whigové, příležitostně podporovaní frakcí Roberta Peela¹, později označovanou jako liberální konzervativci, se kterou se spojili v Liberální stranu. Došlo tedy k dualismu konzervativců a liberálů. (Strmiska 2005, s. 63). V průběhu 19. století dochází v Liberální straně k neshodám v otázce irské samosprávy, což vede k odchodu části členů z radikálního křídla strany a vzniku Liberálních Unionistů. Toto uskupení nakonec splyne s Konzervativní stranou. (Strmiska 2005, s. 64) Na konci 19. století dochází k aktivizaci dělnických vrstev. Z důvodu rostoucí konkurence dělnická třída pracovala za minimální mzdu v těžkých podmínkách a to vedlo k sociálním nepokojům a vzrůstu vlivu socialistických hnutí. Výsledkem bylo založení Chartistického hnutí a o několik let později v roce 1893 k vzniku Nezávislé labouristické strany. Po všeobecných volbách v roce 1906 došlo k přejmenování strany na Labouristickou stranu (Labour Party). (Strmiska 2005, 65).

¹ Robert Peel vydal v roce 1834 tzv. Tamworthský manifest, který je mnohými historiky považován za první impuls vzniku moderní Konzervativní strany, jelikož obsahoval principy, na kterých je strana založena.

Stranický systém Spojeného království Velké Británie a Irska byl v období stěžejním pro tuto práci dvojpólovým multistranickým soupeřením liberálně-unionistického a konzervativního tábora se spojenectvím liberálů a irských nacionalistů. (Strmiska 2005, s. 72).

Pojmem imperialismus rozumíme velmocenskou politiku státu. Encyklopedie moderní historie definuje imperialismus jako „politiku rozšiřování moci jednoho státu nad jinými státy či územími s cílem jejich přímého či nepřímého ovládnutí“. (Luňák, Pečenka, 1999, s. 191) V 19. století nastal vrchol snahy kolonizovat svět, kdy mezi sebou velmoci soupeřily o získání nadvlády nad světem pomocí rozlohy kolonií, které získaly do sféry svého vlivu.² Za vlády královny Viktorie (1837-1901) Velká Británie prosazovala intenzivní expanzivní politiku, díky čemuž vzniklo obrovské impérium, jehož síla však nespočívala jen v jeho velikosti, nýbrž i ve strategickém umístění kolonií. (Ferguson, 2007, s. 265) Koloniální expanze skončila pro Britské impérium anexí búrských republik, Transvaalu a Svobodného Oranžského státu. V budoucnu už nebylo k impériu připojeno žádné významné území a v mezinárodní politice šlo zejména o vymezení sfér vlivu v zemích, které byly nezávislé. (César, 1970, s. 127) Příčiny kolonizace byly kromě zmíněného mocenského soupeření i ekonomické. Země potřebovala levné suroviny a zároveň odbytiště pro své výrobky. Mezi další důvody patřil nový prostor pro neustále rostoucí evropskou populaci. Velká Británie ve svých koloniích šířila svoji kulturu většinou na úkor kultur domácích, které považovala za podřadné. Formy nadvlády nad získanými územími byly různé a postupem času některé kolonie získaly určitou autonomii³. Expanzivní politika došla do stádia, kdy převládalo všeobecné mínění, že kolonie jsou atributem moderní velmoci, pokud země nechce rezignovat na své velmocenské postavení. (Luňák, Pečenka, 1999, s. 191) Joseph Chamberlain popisoval britský imperialismus jako naději pro civilizaci, zejména pro obyvatele nerozvinutých krajů Afriky a Východu. (Crosby, 2011, s. 115)

² Sférou vlivu byl myšlen stát, území nebo oblast, nad nimiž se jiný stát domáhal kontroly, vlivu nebo přednostního postavení. Nárokem vlivu nebyla požadována svrchovanost nad územím, ale vojenská a hospodářská výlučnost. (Krejčí, 2001, s. 152)

³ Tzv. dominia byla relativně nezávislá, nicméně zahraniční politika a legislativa byla stále v rukou Británie.

Během 19. století praktikovala Británie politiku „splendid isolation“ (skvělé izolace), kdy se britská politika snažila opírat o dva klíčové pilíře, kterými se snažila řídit v průběhu celého 19. století. Princip této politiky spočívá na požadavku, aby si Británie byla schopna udržet vlastními silami bez cizí pomoci absolutní převahu na světových mořích, ovládat a úspěšně hájit své zámořské državy a i nadále pokračovat v koloniální expanzi. Plnit tyto úkoly je však možné pouze za předpokladu, že Británie nebude vázána evropskými otázkami a konflikty. K tomu dopomáhala rovnováha sil mezi hlavními mocnostmi do konce 60. let. (César, 1970, s. 25.)

1.2. Politika izolace a evropský koncert

Po napoleonských válkách vládla v mezinárodní politice rovnováha dvou subsystemů. V Evropě panovala rovnováha sil hlavních velmocí⁴, kdy se velmoci vyvažovaly prostřednictvím ekonomické a politické moci. (Krejčí, 2001, s. 61) Mimo evropský kontinent dominovala Velká Británie. Toto období se vyznačovalo ekonomickou prosperitou a absencí velkých mezinárodních vojenských konfliktů. Británie si po zrušení Obilních zákonů zakládala na prosazování volného obchodu a ekonomická síla impéria dosáhla vrcholu v 60. letech 19. století. V té době představovala Británie 2% celosvětové a 10% evropské populace, přičemž jí náleželo zhruba 45% světového a 60% evropského ekonomického potenciálu. (Krejčí, 2001, s. 64) Británie měla nejen ekonomickou, ale i vojenskou převahu viditelnou zejména v námořnictvu, což ji umožnilo úspěšně kolonizovat svět. V rámci této mocenské rovnováhy měla zvláštní postavení tzv. balancéra. Jako stát sledující své vlastní mocenské zájmy nevstupovala do mocenských konfliktů jako arbitr, ačkoliv disponovala takovou mocí, že o konfliktu mohla rozhodnout přidáním se na libovolnou stranu sporu. (Krejčí, 2001, s. 154) Rovnováha mocností fungovala do sedmdesátých let 20. století, pak se vlivem mezinárodních událostí mezinárodní situace mění. Politika skvělé izolace se na konci století začíná projevat jako neudržitelná a zastaralá, až je od ní na přelomu století upuštěno. Její dozvuky jsou ale v britské politice znát až do první světové války.

⁴ Státy, které jsou schopny zajistit si svoji bezpečnost samy bez pomoci vnějších aktérů. Od napoleonských válek, respektive Vídeňského kongresu, až do sedmdesátých let 19. století se jedná o Velkou Británii, Rakousko – Uhersko, Prusko, Rusko a Francii.

Vznik nových mocností byl zásahem do rovnováhy sil a znamenal posun od multipolarity světové rovnováhy velmocí k bipolárnímu uspořádání světa. Upouštění od politiky izolace je spojeno s hledáním spojenců a uzavíráním aliančních smluv. Velká Británie ze strachu z rostoucí moci Německa a jeho neochoty spolupracovat uzavřela v roce 1902 smlouvu s Japonskem, roku 1904 tzv. „srdečnou dohodu“⁵ s Francií a v roce 1907 smlouvu s Ruskem, která urovnávala mimoevropské spory mezi oběma státy. Měla snahu uzavřít alianční smlouvu i s Německem, což na počátku století propagoval Joseph Chamberlain. Její snahy byly odmítnuty jako odpověď na mnohaletou politiku izolace. Tyto smlouvy položily základy vzniku mocenského bloku, tzv. Dohody. Rovnováha sil byla narušena vznikem Německa roku 1871, které se během několika dekád stalo významným konkurentem Británie, kterou na přelomu století v průmyslové výrobě předstihlo. Německo, začalo intenzivně hledat kolonie ve světě, s cílem vyrovnat se již existujícím koloniálním mocnostem. Na to reagovala jak Velká Británie, tak Německem poražená Francie, která si tak kompenzovala ztrátu moci. Do mocenského soupeření se přidaly i Spojené státy americké a Japonsko. Vyvrcholením éry mocenské rovnováhy velmocí byla berlínská konference na přelomu let 1884-85, kde se sešly světové mocnosti, aby zde řešily otázky obchodu, námořní plavby a hranic západní Afriky.

Na vrcholu své moci nad Britským impériem slunce nezapadalo. Největšího rozmachu dosáhlo Britské impérium za vlády královny Viktorie. Za absolutní vrchol velikosti území je pokládán počátek 20. století. V roce 1909 zabíralo impérium na 12,7 milionu čtverečních mil, což je zhruba 25 % celkového povrchu zemské souše. Ve srovnání s ostatními velmocemi té doby, bylo Britské impérium třikrát větší než francouzské a desetkrát větší jak německé. Zhruba 444 milionů lidí žilo pod nějakou formou britské nadvlády. (Ferguson, 2007, s. 265.) Vstup do nového století, ale pro Británii nevěstil nic dobrého, hegemonie Britského impéria se blížila ke svému konci. V roce 1880 ztratila Británie čelní postavení v průmyslové výrobě na úkor Spojených

⁵ Spojenecká smlouva mezi Anglií a Francií, která rozdělovala sféry vlivu v Africe a Asii. Formálně ukončovala napjaté vztahy s Francií a stala se základem pro spojení Francie a Anglie během první světové války. Více o tématu například v publikaci NÁLEVKA, V. *Koncert velmocí: mezinárodní vztahy v letech 1871 – 1914*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2006. s. 254. ISBN 80-7254-763-1.

států amerických a v roce 1900 klesla na třetí místo, když ji předstihlo Německo. (Stamberger, 1963, s. 91.)

1.3. Postavení Británie v mezinárodním obchodu v druhé polovině 19. století

Historici se shodují, že po roce 1870 nastává pro Velkou Británii století úpadku. Británie se potýkala ve své koloniální říši s mnoha konflikty na všech světových stranách. Ke konfliktům sice docházelo i dříve, ale nyní byli protivníci mnohem silnější. Britský imperialismus dlouho nenaznačoval možné ústupky v koloniích, popřípadě možnost úplného vyklizení území. (Kennedy, 1996, s. 286) Každý konflikt byl zkoumán ve vládě a zvažován v kontextu mezinárodní situace, závazků a strategických priorit země. Joseph Chamberlain navrhoval v případě vyjednávání sporů odstoupení od politiky skvělé izolace a jednání, nicméně ministerský předseda Balfour započal politiku diplomatických kompromisů zejména vzhledem k USA a nadále neudržitelnému postavení na západní polokouli pod heslem sblížení a zlepšování vztahů. (Kennedy, 1996, s. 294) Narušením dosud fungující rovnováhy přišlo další nebezpečí. Britský průmysl a obchodní převaha, základy britské imperiální moci a námořní a vojenské síly, oslabovaly. Ve svých tradičních odvětvích jako byla textilní výroba, těžba uhlí a železářský průmysl sice každoročně posilovala, ale podíl na světovém objemu se snižoval. Británie navíc zaostávala v moderních průmyslových odvětvích, jako byla výroba oceli, chemický průmysl, elektrotechnické zboží a další. Problémem nebylo, že by Británie hospodářsky stagnovala a nerostla, ale že ostatní mocnosti rostly mnohem rychleji. Británie se snažila ztrátu převahy kompenzovat ziskem nových trhů. Nicméně hájila svoji politiku volného trhu a byla postupně vytlačována levnějšími produkty z exportu do Evropy, Severní Ameriky i kolonií, jejichž trhy byly často chráněny celními bariérami. Nechráněný britský trh zaplavily cizí výrobky a kapitál, které oslabovaly průmysl. Británie přestávala být konkurenceschopná. (Kennedy, 1996, s. 283) Zavádění cel na zemědělskou produkci napříč Evropou začalo v roce 1880 u velkých ekonomik a významných konkurentů Velké Británie, Německa a Francie, ale i u ekonomik menších jako bylo Švédsko, Španělsko, Portugalsko a Itálie. Toto opatření bylo odpovědí evropských zemí na příval levných importovaných produktů z USA a Ruska a reakci na mezinárodní situaci v druhé polovině 19. století. (Rogers, 2013, s. 49) Cílem měla být ochrana domácího zemědělství a národní nabídku potravin. Vedlejším efektem cel bylo zvýšení ceny potravin na domácím trhu.

Velká Británie trendu ochrany domácí zemědělské produkce odolala. Ve 40. letech 19. století zrušila svá ochranná opatření, jako byly Navigační akta⁶ a Obilní zákony. (Židek, 2009, s. 30) V roce 1860 byla zrušeny veškeré další cla kromě široce konzumovaných výrobků, které se v Británii nevyráběly jako čaj, káva, cukr, tabák a víno. (Rogers, 2013, s. 52) Významným krokem k mezinárodní liberalizaci zahraničního obchodu bylo podepsání Cobden-Chevalierovy smlouvy o volném obchodu s Francií v roce 1860. Dle smlouvy měla Británie zrušit veškerá cla na dovoz francouzského zboží s výjimkou luxusního zboží – vína a koňaku. Francie naopak zrušila zákaz dovozu britského textilu a snížila cla u britského zboží. Dohoda obsahovala doložku nejvyšších výhod, tedy povinnost jedné smluvní strany poskytnout druhé straně veškeré výhody (zejména celní), které by první strana poskytla třetímu státu. Bylo možné připojení další strany ke smlouvě v případě uzavření smlouvy s kteroukoliv z původních stran. Nově uzavřená smlouva se vztahovala i na druhou z původních stran. (Židek, 2009, s. 30) Británie byla v horší vyjednávací pozici, jelikož cla měla po snižování v roce 1860 nízká popřípadě žádná. Francie měla prostor cla snižovat. Francie uzavřela dohody se všemi evropskými státy kromě Ruska, tyto smlouvy se automaticky vztahovaly i na obchod s Británií. Každá další smlouva znamenala všeobecné snížení cel a Evropa tak vstoupila do období nízkých vzájemných obchodních překážek. (Židek, 2009, s. 31) Konec 19. století v Evropě poznamenala světová hospodářská krize v roce 1873 a Prusko-francouzská válka. Tyto události zasáhly nejvíce německé hospodářství. Německo, ačkoliv v konfliktu zvítězilo, bylo postiženo nejvíce. Francie, která musela platit Německu reparační, nakrátko podpořila objem financí v německé ekonomice, což vedlo ke zvýšení cenové hladiny v Německu a ke skokovému rozvoji německého průmyslu, který se později ukázal být zdrojem nadvýroby. (Židek, 2009, s. 39) Liberalizace mezinárodního obchodu a snižování dopravních nákladů v Evropě zvýšilo import levného obilí. Mezi roky 1871 - 1880 došlo k silnému přílivu levného obilí do Evropy z USA, Ruska a Indie a nárůstu produkce obilí o 50%. Tyto události ovlivnily hospodářský vývoj Evropy a v některých státech Evropy na konci 19. století z těchto důvodů převážily ochranná opatření. Němečtí továrníci vinili z hospodářské krize právě volný obchod a německý kancléř Bismarck v reakci na to zavedl ve dvou vlnách silná protekcionistická opatření. V zavádění ochranných opatření se přidaly i další země. Francie přijala v roce 1881 nový celní zákon,

⁶ Dle těchto zákonů směly zprostředkovávat obchod s Británií jen britské lodě anebo lodě ze země, z níž zboží pocházelo. (Židek, 2009, s. 30)

pokračovala ale v uzavírání obchodních smluv a to až do roku 1892, kdy schválila tzv. Melinův celní zákon.⁷ USA zaváděla protekcionistická opatření po občanské válce jako ochranu před evropskou konkurencí. Velká Británie s liberální celní politikou odolávala zavádění ochranných opatření trhu spolu s Belgií, Nizozemskem a Dánskem. V Británii sice existovala podpora pro možnou ochranu zemědělské produkce v rámci hnutí spravedlivého obchodu jako odpověď na zavádění cel napříč Evropou. Při kampani bylo použito heslo „levný chleba“⁸, velmi silný politický symbol, který nešlo jen tak přejít. Politický vliv na zemědělství a život na venkově byl ale velmi slabý ve srovnání s vlivem v městských a průmyslových obvodech.⁹ (Rogers, 2013, s. 49) Situace v Evropě spustila obavy především v táboře imperialistů, kteří si byli vědomi dopadu ekonomického úpadku na britskou moc. Tato situace stála na počátku rozhodnutí imperialistů prosadit celní reformu za účelem ochrany britského průmyslu a vzdát se volného obchodu. (Kennedy, 1996, s. 283) Celní reforma by sjednotila impérium a zajistila britským výrobkům odbytiště na imperiálním trhu. Za těchto okolností začal probíhat boj o udržení liberální politiky země – volného obchodu a nízkého zdanění v době, kdy bylo potřeba zvyšovat výdaje jak na vojenské tak sociální oblasti. Británií zmítala debata ohledně jednostranné politiky volného obchodu na mezinárodní úrovni. Obě strany – zastánci volného obchodu i zastánci celní reformy - si dávaly příklady ze zahraničí, které měly dokládat jejich tvrzení. Hlavní tezí těchto srovnání byl status Británie jako výrobní mocnosti světa a oba tábory se soustředily na pokles výroby v zemi. Zastánci volného obchodu odmítali tvrzení, že Británie může zůstat dílnou světa pouze v případě, že zdaní dovoz ze zahraničí. Avšak ochrana zemědělství a venkovského způsobu života použitím

⁷ Značně protekcionistický zákon. Průměrná cla se kvůli němu zvedla na 25% a zákon poskytoval i větší ochranu zemědělství. (Židek, 2009, s. 32)

⁸ Parlament roku 1815 schválil zákon dovolující bezcelní dovoz obilí z ciziny pouze v případě, že cena domácího obilí dosáhne 80 šilinku za quarter (tj. 290 litru), což vedlo k růstu cen chleba a brzdilo hospodářský rozvoj. Profitovali z toho pouze velkostatkáři, zatímco sociálně slabší vrstvy strádaly vysokou cenou jedné ze základních potravin. To vedlo továrníka Richarda Cobdena v roce 1839 k založení Ligy proti obilním zákonům. Liga svolávala masová shromáždění, tiskla časopis a propagační materiály a lobovala mezi poslanci. Symbolem odporu proti obilním zákonům se stalo heslo „levný chléb“. (Ellis, 2010, s. 179)

⁹ Od průmyslové revoluce se konfliktní linií stal rozpor mezi vesnickými a městskými zájmy a sporným bodem se stala v primární sféře ekonomiky otázka cel. V sekundární sféře ekonomiky to byla otázka volného obchodu versus zásahy státu a práva vlastníků a práva zaměstnanců. (Hloušek, 2002, s. 400)

importních cel na dovážené obilí byla významnou otázkou přelomu 19. a 20. století nejen v Británii, ale zejména v Irsku, které bylo na zemědělství nejvíce závislé. Otázkou nebyla pouze ochrana venkovské ekonomiky, ale i její modernizace, aby obstála v tlaku přívalu anonymního kapitálu ze zahraničí a nemilosrdnému procesu trhu. Na přelomu století se tak země zmítala mezi státními a imperiálními zájmy.

2. Joseph Chamberlain

2.1. Osoba Josepha Chamberlaina

Osoba Josepha Chamberlaina nebývá historiky popisována moc lichotivě. Travis L. Crosby ho v knize *Joseph Chamberlain: A Most Radical Imperialist* charakterizuje jako člověka toužícího po moci. Byl ale bezesporu politikem, který měl zásluhy na budoucí podobě Velké Británie a velký politický talent. Disponoval nepřekonatelnými organizačními schopnostmi a byl výborným řečníkem. Byl pověstný svou arogancí a požadavkem naprosté loajality u svých kolegů a podřízených. Jeho brilantní výstupy na půdě parlamentu byly díky jeho impulzivnosti občas poznamenány útočností a nepřiměřenou agresí vůči svým oponentům. Nejvyšší požadavky měl však nejen na své spolupracovníky, ale zejména sám na sebe. To mu v kombinaci s těžko zvladatelnými návaly agrese a soutěživým chováním vysloužilo přezdívku – *Pushful Joe*.¹⁰ (Crosby, 2011, s. 35) Jeho povaha byla hlavní překážkou v dosahování těch nejvyšších politických cílů, neboť právě smysl pro odpovídající použití moci je nezbytný pro dosažení vyšších politických cílů. Nikdy nebyl zvolen ministerským předsedou. Jeho specifická povaha mu vysloužila spoustu záporných přívisek a definic. Mezi historiky bývá hodnocen spíše negativně a období jeho politické činnosti dokonce bývá charakterizováno jako selhání. (Crosby, 2011, s. 54) V Birminghamu, kde jako politik začínal, zavedl mnohé pokrokové a významné sociální a školské reformy. Byl pragmatikem, mužem činu a průkopníkem moderní politické kampaně. Ve své době byl populární. Měl sociální cítění a zajímal se o potřeby pracujícího lidu. Joseph Chamberlain dokázal poznat, co pracující třída potřebuje a na tom místě udeřit během svých četných projevů a kampaní. Bývá popisován jako oportunist. Nicméně oportunismus není nejlepší volba slov pro definování povahy tohoto kontroverzního politika. Za jeho někdy

¹⁰ Pushful je volně přeloženo jako průbojný. Zde je to spíše myšleno ve smyslu negativním jako sebevědomě arogantní.

až dramatickými názorovými obraty v jeho politické kariéře, byla obrovská touha po moci, kterou nijak neskrýval. Tvrdil, že osobní moc je to, co ho na politice zajímá, nikoli konkrétní pozice či práce pro vládu v první řadě. Dokonce jeho dlouholetý přítel, John Morley, o něm prohlásil: „Miluje moc, výkon své vůle, dělat si věci po svém.“ (Crosby, 2011, s. 22) Byl to Joseph Chamberlain, kdo zavedl slovo program do běžné politické mluvy. (Fraser, 1962, s. 53) Ostatně v roce 1885 napsal předmluvu k vůbec prvnímu Radikálnímu programu své strany. Byl celý život radikálním imperialistou a imperiální politice mu šlo zejména o integritu britské říše chránící zájmy lidu a garantující zisk a hospodářský růst Británie.

2.2. Politické začátky

Joseph Chamberlain započal svoji politickou kariéru v Birminghamu a vypracoval se až na jednoho z nejvýznamnějších politiků druhé poloviny 19. století. Svoji kariéru postavil na své energické a neústupné osobnosti a schopnosti formulovat a prosadit své myšlenky. Stal se silnou a vůdčí osobností v každé vládě, výboru nebo komisi, kterých byl během svého života členem. (Crosby, 2011, s. 20) Během svého života zastával funkci starosty Birminghamu, byl členem parlamentu, člen vlády za éry liberalistů i konzervativců. V roce 1880 vstoupil do druhé vlády ministerského předsedy Williama Gladstonea, jako člen radikálního křídla Liberální strany. Vykonal zde funkci ministra obchodu. Během období druhé vlády Williama Gladstonea proslul svými útočnými výroky na účet leadera Konzervativní strany, lorda Salisburyho. Ale již na konci sedmdesátých let 19. století se stavěl proti dalšímu slavnému představiteli Konzervativní strany Benjaminu Disraelimu a jeho imperiální politice. Chamberlain kritizoval agresivitu jeho zahraniční politiky. (Crosby, 2011, s. 25)

V roce 1885 se konaly všeobecné volby, které opět vyhrála Liberální strana v čele s Gladstonem. Už rok po volbách sehrál Joseph Chamberlain významnou roli v rozbití vlády liberálů, když z ní odstoupil a přidal se na stranu opozice v otázce irské samosprávy – tzv. Irish home rule. Home rule, jak ho Gladstone prezentoval ve sněmovně, Irsku ustanovovalo parlament v Dublinu, jehož dolní komora by byla volena a horní komora reprezentována majetnými a irskými lordy. Irský parlament by byl zodpovědný za domácí záležitosti, zatímco imperiální parlament v Londýně by řešil záležitosti týkající se obrany, zahraniční politiky, mezinárodního obchodu, cel a spotřební

daně. (Roberts, 2001, s. 50) Součástí Home rule byl také návrh na odkup pozemků – Land Purchase Bill, který měl zajistit ochranu nemajetných nájemníků irské půdy a chránit jejich majetek a práva, jelikož v Irsku byli nájemníci půdy v nevýhodném postavení oproti bohatým pronajímatelům. (Roberts, 2001, s. 52) Hlavním bodem programu byla finanční podpora chudých nájemníků, aby mohli odkoupit jimi obdělávanou půdu. O Gladstoneově návrhu se intenzivně diskutovalo a zákon nakonec v roce 1886 neprošel druhým čtením. Pro Gladstona to znamenalo konec vlády a pro Liberální stranu porážku v červnových volbách roku 1886. Liberální strana se v důsledku rozdílných postojů uvnitř strany k otázce irské samosprávy rozštěpila a následná drtivá porážka ve volbách znamenala pro tuto stranu vstup do téměř 20 let trvající krize. (Skokan, 2008, s. 155) Mnoho členů Liberální strany nesouhlasilo s Gladstonem a jeho postojem k Home rule. Gladstone nedokázal přesvědčit 93 členů Liberální strany v čele s lídrem whigů, lordem Haringtonem, a lídrem radikálů, Josephem Chamberlainem. (Skokan, 2008, s. 156) Rozdílným názorem na irskou samosprávu došlo k rozdělení Liberální strany a nově tak vznikla dvě uskupení – Liberální strana a Liberální unionistická strana. Liberální Unionisté byli pro zachování statutu quo, jelikož věřili, že přičlenění samosprávy Irsku by časem vedlo k irské nezávislosti, a tedy faktickému rozpadu Spojeného království Velké Británie a Irska. Dalším důvodem byly obavy o protestanty žijící na území Irska. Irská část Ulster byla z majoritní části protestantská a byla v opozici k Home rule. (Roberts, 2001, s. 50) Joseph Chamberlain tvrdil, že není proti principu Home Rule, ale proti jeho konkrétní podobě, v níž Gladstone plánoval návrh zrealizovat. Chamberlain odsoudil návrh na odstranění irských poslanců z Westminsteru. Trval na tom, že by to vedlo k odluce Irska a Británie a rozpadu Spojeného království. Nesouhlasil taktéž s návrhem Land Purchase Bill, který původně doprovázel Home Rule. Kritizoval účinnost a nákladnost tohoto pokusu vyřešit agrární problémy Irska za použití peněz britských daňových poplatníků k vyplacení irských vlastníků půdy. Chamberlain vedl kampaň proti Home Rule s argumenty, které byly volebně populární. (Roberts, 2001, s. 51) Zpočátku se Chamberlain pokoušel najít způsob, jak Liberální stranu opět sjednotit. (Skokan, 2008, s. 157) Svolal proto konferenci, na které se Liberální Unionisté chtěli dohodnout. Měli jediný požadavek – upuštění od podpory Home rule. Gladstone se sice konference nezúčastnil, ale jednání bylo na dobré cestě ke kompromisu a otevírala se cesta k další možné spolupráci. Jednalo se kromě Home Rule i o irské pozemkové otázky. Chamberlain souhlasil s vytvořením samosprávné vlády v Irsku ale podle kanadského

vzoru. (Skokan, 2008, s. 163) Toto souznění ale skončilo díky Josephu Chamberlainovi v únoru 1887, kdy se během rozhovoru do deníku *The Baptist* velmi kriticky vyjádřil o Gladstoneovi a jeho vládě. Kritizoval zejména přílišnou pozornost zaměřenou na Irsko a zanedbání imperiálních záležitostí. Gladstone nadále odmítl pokračovat ve vyjednávání. Liberální Unionisté se vrátili ke sbližování s konzervativci. (Skokan, 2008, s. 164) Joseph Chamberlain se jako člen Liberálně unionistické strany ocitl ve volbách v roce 1886 v obranné alianci se svým dřívějším rivalem a protivníkem lordem Salisburyem a Konzervativní stranou. Lord Salisbury nesoulad ohledně přijetí zákona o irské samosprávě využil ke konsolidaci strany a jejích podporovatelů. Snažil se s konzervativci vyjít vstříc středním třídám, jelikož toužil po spojení pozemkových vlastníků proti dělníkům a socialismu, který byl na vzestupu. Nicméně během jeho vlády bylo přijato poměrně hodně zákonů ve prospěch dělníků, například zvýšení a rozšíření vládních příspěvků univerzitám. Díky těmto reformám se nakonec se stranou mohl ztotožnit Joseph Chamberlain se svými stoupenci, který prosazoval přijetí důchodového systému ve prospěch pracujících tříd. Důchodová reforma byla nakonec prosazena až po opětovném nástupu Liberálu v roce 1906. (Ellis, 2010, s. 217) Liberální unionisté byli po všeobecných volbách od roku 1895 v koalici právě s Konzervativní stranou v čele se Salisburyem a později s Konzervativní stranou splynuli úplně. V červnu 1895 Chamberlain s unionisty pod vedením lorda Hartingtona začal přímo podporovat Konzervativní stranu a lorda Salisburyho a dosáhli vítězství. Liberální Unionisté získali více křesel než liberálové a irští nacionalisté dohromady. Podobný úspěch se podařilo zopakovat ve všeobecných volbách roku 1900. (Ellis, 2010, s. 219) V rámci aliance a později koalice s Konzervativní stranou spolupracoval Joseph Chamberlain s oběma velkými postavami této strany, Robertem Cecillem, lordem Salisburyem, a jeho synovcem Arthurem Balfourem. V roce 1906 došlo v koalici k rozkolu v otázce volného obchodu, kdy se Joseph Chamberlain postavil opět proti svým spojencům. Tento nesouhlas mezi Konzervativci a Liberálními Unionisty vedl v prvních letech 20. století k destabilizaci vlády odstoupením Josepha Chamberlaina, ministerského předsedy Arthura Balfoura a třech dalších ministrů a po téměř dvacetileté vládě Konzervativní strany došlo ve volbách roku 1906 k drtivé porážce politické strany výsledkem, který neměl obdoby.

Do povědomí celé Británie se dostal v roce 1875, svým radikálním řešením v boji proti šíření moru, kdy přednesl plán na zničení městských slumů a výstavbu nového bydlení pro pracující lid. V rámci aplikace jeho plánu bylo zničeno na 40 akrů

slumů a přemístěno zhruba 9000 jejich obyvatel. Na jejich místě však bylo místo výstavby přístřešků pro pracující třídu vystavěno obchodní centrum Birminghamu ve snaze udělat z Birminghamu ekonomické centrum. Přístřešků pro chudé dělníky a řemeslníky bylo nakonec zrealizováno pouze několik desítek. (Crosby, 2011, s. 19) Z instituce starosty udělal během pár let dynamickou politicky aktivní jednotku a obklopil se politickými poradci, což měl ve zvyku po dobu trvání celé své politické kariéry. Chamberlain dovedl v případě napětí ve společnosti skvěle vystihnout, které otázky je potřeba řešit, apeloval na pracující občany skrz jejich zaměstnavatele. V Birminghamu byl úspěšným a oblíbeným politikem. Při dosahování svých politických cílů a rozšiřování své volební základny začaly jeho ambice přesahovat hranice města. Svoji budoucnost viděl v Liberální straně. To bylo překvapivé vzhledem k tomu, že principy Liberálů rozhodně neodrážely principy Chamberlaina. Mezi klíčové body jeho zájmu patřila chudoba ve městech, vztah mezi podnikateli a dělníky, veřejné vzdělávání, podpora bydlení pro chudinu a zlepšení podmínek v zemědělství. Liberalismus klade důraz zejména na práva a svobodu jednotlivce, podporu volného obchodu a stojí proti militarismu, veřejným výdajům a nízké hladině zdanění. (Crosby, 2011, s. 19) Jeho cílem bylo vytvořit v rámci Liberální strany jednotku radikálů a postupem času se snažit získat podporu Liberální strany pro své vlastní politické cíle. Do parlamentu byl zvolen v roce 1876 a hned jeho vstupní řeč při příležitosti uvedení do úřadu měla velký úspěch. V prvních letech bylo jeho primárním cílem vybudovat si v rámci parlamentu pověst schopného politika. Jako člen parlamentu se začal potkávat s významnými osobnostmi britské politiky. Ve svých parlamentních začátcích nezapomněl ani na svůj cíl zorganizovat jednotku radikálů vně parlamentu. V roce 1880 Liberální strana získala většinu ve volbách ziskem 351 křesel oproti zisku 239 křesel Konzervativní strany. (Crosby, 2011, s. 27) Chamberlain byl vybrán do vlády a vstoupil do ní jako ministr obchodu.

2.3. Jižní Afrika

Joseph Chamberlain v devadesátých letech 19. století obrátil svoji pozornost do Jižní Afriky. Jeho strategií byla britská hegemonie v Africe, a proto podporoval státní zásahy do ekonomického vývoje tohoto kontinentu. Jeho ekonomický plán pro Afriku byl radikální, moderní a stal se předchůdcem státem plánovaného centrálního rozvoje. (Dumett, 1975, 287) Chamberlainův přístup ke koloniím byl všeobecně znám. Měl

v plánu do nich investovat, rozvíjet je. Nicméně velkolepé plány na podporu rozvoje kolonií byly z velké části pojaty značně zešíroka a nereálně. Byly totiž založeny na písemných zdrojích a politických prohlášeních v Londýně sedících úředníků spíše, než na reálných základech a každodenních záznamech přímo z koloniálních kanceláří. (Dumett, 1975, 290) Británie byla známá ekonomickou podporou svých kolonií, ale hlavně těch pro ně hospodářsky významných a přinášejících zisk, popřípadě strategicky důležitých lokalit. Afrika sice nabízela palmový olej, mnoho lesů pro těžbu dřeva a slibovala naleziště zlata, ale neexistovala tu silná základna lobbistů, která by dokázala britskou vládu o výhodách investic do Afriky přesvědčit. Hlavním problémem byla neexistující železniční síť, jejíž výstavbu například v Indii Spojené království financovalo. Nicméně Indie byla pro impérium strategicky i ekonomicky důležitější než Afrika, navíc stavbu železniční sítě by na africkém kontinentu komplikovala řada dalších věcí. Nacházely se zde tropické pralesy, které by bylo nutno kvůli stavbě vykácet. Zároveň zde byl nedostatek surovin potřebných ke stavbě železnice, zejména kamenů. Pro jejich případný dovoz chyběly přístavy schopné vykládat takové stavební materiály. (Dumett, 1975, s. 290) Cílem Britského impéria bylo spojit sever Afriky s jihem ziskem kolonií a jejich následným propojením železniční tratí od Káhiry po Kapské město. Velká Británie získala během závodu o rozdělení Afriky tato území: Egypt, Súdán, Britské Somálsko, Uganda, Keňa, Zanzibar, Severní a Jižní Rhodesie, Njasko, Bečuánsko, část Nigérie, vnitrozemí Zlatého pobřeží, Oranžský svobodný stát a Transvaal. (Judd, 1999, s. 144.)

V červenci 1895 se Joseph Chamberlain stal ministrem kolonií a jednání o možné výstavě železnice se pohnula kupředu. Krátce po svém nástupu do úřadu dal podnět k setkání se Západní africkou železniční delegací složenou z předních britských obchodníků, zástupců obchodní komory a členů parlamentu zabývajících se obchodem a rozvojem regionu. (Dumett, 1975, 296) Po dlouhých jednáních, vrcholících v osmdesátých letech 19. století, došlo ke schválení plánu na výstavbu železnice, což sice primárně může vypadat jako výsledek více jak dekádu dlouhého průběhu vyjednávání a tlaku ze strany obchodníků, nebo v tom můžeme vidět zásluhu nově zvoleného ministra kolonií, který v rámci prosazovaného ekonomického imperialismu, ekonomické expanze v rámci celého impéria, stavbu posvětil.

Vůdce Liberálních Unionistů, lord Hartington, se stal osmým vévodou z Devonshire a opustil dolní sněmovnu, uvolnilo se tak vedoucí postavení ve straně

Unionistů. Nový vévoda z Devonshire oficiálně předal vedení ve straně Chamberlainovi v únoru roku 1892 a nový předseda strany se okamžitě rozhodl jednat. Stranu začal centralizovat a reorganizovat. V roce 1895 mu premiér Robert Cecil, lord Salisbury, nabídl pozici ministra pro kolonie. Po vstupu do úřadu ministerstva začal s jeho reorganizací, stejně jako v minulosti při volbě předsedou strany. Zvýšil počet zaměstnanců, inicioval výměnné programy personálu mezi úředníky v Londýně a jejich kolegy z vnějších úřadů v koloniích s cílem získat pro londýnské úředníky praktické zkušenosti. Jeho cílem bylo zejména konsolidovat moc v koloniích, a kde na to byla kapacita, moc ještě rozšířit. Jeho snem bylo vytvořit imperiální federaci propojenou zejména ekonomicky. Zisky a výhody z ekonomické propojenosti a spolupráce měli sloužit všem členům impéria, nejen Británii. Věřil, že nejpevnější pouto mezi státy v rámci federace vzniká na základě obchodních a tržních vazeb. (Thompson, 1997, s. 1045) Jedním z problémů, kterému se musel v čele ministerstva postavit, byla komplikovaná situace v Egyptě a během jeho funkčního období došlo v Africe k vyostření situace s Francií, jejíž plán byl propojit východ Afriky se západem, což bylo v konfliktu s plánem Britského impéria. V roce 1898 se jejich zájmy střetly v oblasti horního Nilu u Súdánského města Fašoda, kam dorazily francouzské jednotky pod vedením kapitána Marchanda. Tato událost je známá jako fašodská krize a byla nejvýznamnějším konfliktem mezi Francií a Británií druhé poloviny 19. století. V této oblasti se v tu dobu nacházely britské jednotky. Situace se vyhrtila požadavkem Británie o vyklizení oblasti Francií a země se ocitly na pokraji války. Francouzské a britské jednotky nechaly rozhodnutí o možném střetnutí na politickém vyjednávání v Evropě. Během dvouměsíčního čekání na rozhodnutí, byl vojenský konflikt na spadnutí. Francouzská vláda nakonec vlivem vnitrostátních událostí ustoupila, dala generálovi Marchandovi pokyn k ústupu z oblasti Fašody a uznala britské nároky v oblasti Horního Nilu za oprávněné. Během pár měsíců došlo k uklidnění situace a Francie uznala tuto oblast za spadající pod sféru britského vlivu.

2.4. Búrská válka

V letech 1899 až 1902 probíhal v jižní Africe konflikt známý jako Búrská válka, která byla výsledkem vyvrcholení napětí mezi rozpínavostí Britů v Jižní Africe. Británie toužila získat území patřící búrským státům, jejichž nezávislost pár let předtím uznala. Búrové byli potomci evropských přistěhovalců zejména nizozemského původu. Usadili se

zde v polovině 17. století a první osadu vybudovali na území dnešního Kapského města. Osada původně sloužila jako základna pro proplouvající lodě například Nizozemské východoindické společnosti. Právě její zaměstnanci zde často zůstávali, protože je lákal dostatek volné půdy. (Giliomee, 2003, s. 4) Do této oblasti však mířily i jiné národy a z potomků přistěhovalců vznikl nový národ označovaný jako Búrové.¹¹ Zájem Británie o toto africké území se datuje od konce 18. století, kdy Kapsko prohlásila za svou kolonii. Během následujících let docházelo k migraci Britů na toto území a noví obyvatelé zatlačovali potomky nizozemských přistěhovalců do vnitrozemí. V padesátých letech 19. století Búrové ve vnitrozemí založili dvě republiky – Transvaal a Oranžský svobodný stát, které původně Británie uznala, ovšem později se je snažila integrovat do sféry britského vlivu. Podíl na tom měl zájem o bohatá naleziště zlata a diamantů na území obou států. Britská vláda však neměla zájem pouze o nerostné bohatství. Uvažovala o přímé anexi, protože nezávislý Transvaal bránil jejich expanzi na sever a znemožňoval tak snahu na vytvoření souvislého pásma britských kolonií mezi Káhirou a Kapskem. (César, 1970, s. 127)

První ozbrojený konflikt proběhl v roce 1881. Tehdy Búrové vítězstvím nad Brity u Majuba Hill potvrdili nezávislost obou republik, kterou Británie v roce 1884 opět uznala. (Morton, 2006, s. 355.) Situace se změnila, když byla na území búrských států, Transvaalu a Svobodného Oranžského státu, objevena rozsáhlá naleziště zlata a diamantů. Situace v jižní Africe byla ke konci století bouřlivá a úkolem nového ministra kolonií bylo se s ní vypořádat. V roce 1895 obdržel oficiální žádost premiéra Kapské kolonie a jednoho z nejvýznamnějších zastánců britského imperialismu konce 18. století Cecila Rhodesa, který žádal o začlenění Bečuánska (dnešní Botswana) do Jižní Rhodesie (dnešní Zimbabwe) pod správu Britské Jihoafrické společnosti. Společnost založená Cecilem Rhodesem v roce 1889 měla právo na správu britského území poskytnutého královnou Viktorií na 25 let, měla stabilizovat situaci v oblastech, zamezit ochodu s otroky, neměla se vměšovat do místních záležitostí a naopak měla podporovat místní zvyklosti, zavést právní instituce a mohla vybírat daně. Důležité je, že mohla plnit funkci policie a vydávala koncese obchodníkům a těžařům. Podmínkou bylo financování správy svěřeného území společností. (Hulec, Olša jr., 2008, s. 114) Rhodes v žádosti viděl příležitost, jak rozšířit svoji moc v jižní Africe a navýšit svůj ekonomický zisk.

¹¹ Inspirováno holandským výrazem pro zemědělce – boer.

Bečuánsko ovšem hrálo důležitou roli nárazového hraničního území mezi Německými koloniemi v Africe a Búrskými státy. Chamberlain požádal o radu, než o této žádosti rozhodl. Obdržené zprávy naznačovaly, že Rhodes má o území zájem kvůli získání strategického prostoru, který by sloužil jako výchozí bod pro napadení búrského státu - Transvaalu. I přesto toto zjištění, Chamberlain udělal kompromis. Žádost sice zamítl, nicméně poskytl Rhodesovi část území na východních hranicích Bečuánska s Transvaalem velikostí dostačující pro výstavbu železnice a schopným splnit funkci vojenské základny. V roce 1895 se Cecil Rhodes pokusil zorganizovat převrat v Transvaalu. Nejdříve destabilizoval búrskou ekonomiku přílivem kapitálu a Transvaal zbankrotoval. Následně tam vyslal v roce 1896 výpravu pod vedením svého osobního lékaře a přítele Dr. Leander Starr Jamesona, která počítala s povstáním uitlandrů¹² v búrských státech. (Stamberger, 1963, str. 108) Chamberlain povstalce tiše podporoval. Celá akce skončila fiaskem, jelikož Jameson do Transvaalu spolu s 600 muži vstoupil dříve, než uitlandři povstali a hned na hranicích byli zajati. Incident měl mezinárodní odezvu stojící spíše na straně búrských států. Německý císař pohrozil, že vezme Transvaal pod svou ochranu, což v Británii vyvolalo silné protiněmecké bouře. (Stamberger, 1963, str. 108) Celá událost vedla k politickému pádu Cecila Rhodese, který musel abdikovat z pozice ministerského předsedy Kapské kolonie. Ministr kolonií Joseph Chamberlain se od akce distancoval. V reakci na možné spojení ministra pro kolonie se vzniklou situací byla ustanovena komise pro vyšetření události a bylo šetřeno i spojení mezi Chamberlainem a Rhodesem. V roce 1897 nastoupil na pozici uvolněnou Cecilem Rhodesem Alfred Milner, který v dopise adresovaném Chamberlainovi dne 23. února 1898 napsal, že „není jiná cesta z potíží v jižní Africe než reforma Transvaalu nebo válka.“ (Warwick, 1980, s. 16) V květnu roku 1899 začala konference, které se účastnili zástupci búrských republik i Británie. Ve snaze předejít konfliktu prezidenti búrských států navrhli opatření zlepšující postavení uitlanerů v rámci obou búrských republik. Na konkrétní podobě se však nedohodli. Milner požádal o vyslání posil do jižní Afriky a v reakci na to začaly mobilizovat oba búrské státy. Prezident Transvaalu, Paul Kruger, zaslal 9. října 1899 Velké Británii ultimátum požadující odchod britských vojenských jednotek od hranic búrských států. Udělal tak první krok a de facto vyhlásil Velké Británii, která ultimátum nepřijala, válku. Salisbury toto řešení, ač nerad, přijal. (Ellis, 2010, s. 220)

¹² Označení pro britské přistěhovalce, kteří do oblasti přicházeli v souvislosti se zlatou horečkou.

V Británii mezitím Chamberlain začal rozsáhlou kampaň zaměřenou proti Búrům, respektive proti vládě búrských států. Chamberlainův podíl na konfliktu je diskutabilní, komisi se nicméně nepodařilo nic prokázat. K tiché podpoře Rhodese ho mohly vést ekonomické zájmy, ale i imperiální faktor a jeho zmiňovaná touha po moci. Možná předpokládal, že se podaří dosáhnout požadovaných výsledků vyjednáváním a hrozbou použití moci, stejně jako mnohokrát předtím. (Crosby, 2011, s. 147) Po vypuknutí válečného konfliktu si většina Británie, ale i okolních mezinárodních pozorovatelů konfliktu myslela, že půjde o rychlou záležitost. Nicméně Búrové odolávali, a ačkoli to v prvním roce vypadalo na očekávaný rychlý konec konfliktu, Búrové začali praktikovat partyzánský boj, na který britská armáda nebyla připravena. Zvítězit se nakonec britským jednotkám podařilo v roce 1902 hrubou silou. Britskou odpovědí na partyzánskou válku bylo vypalování búrských farem a vesnic. Vyvstal problém s velkým počtem obyvatel, kteří v důsledku těchto opáření přišli o střechu nad hlavou. V té souvislosti se začaly budovat vládní tábory, které měly tento problém vyřešit. Do historie vešly ve známost spíše pod označením koncentrační tábory. (Ellis, 2010, s. 220)

V roce 1900 probíhaly v Británii volby, jejich kampaň se soustředila zejména na búrskou válku, díky níž volby získaly přívlastek „khaki volby“ dle barvy uniforem britských vojáků. Chamberlain nadále pokračoval ve své kampani proti Búřům a oslavoval britské úspěchy v konfliktu. Během předvolební kampaně Chamberlain prohlásil, že je morální povinností chránit britské občany žijící v Jižní Africe před tyranským režimem búrského vůdce Paula Krugera.¹³ Volby skončily vítězstvím Konzervativní strany. Nicméně v předvolební kampani propagovaný rychlý konec konfliktu byl i v roce 1901 v nedohlednu. Joseph Chamberlain hrál aktivní roli v politickém pozadí v období partyzánských válek a navrhoval odvetnou taktiku. (Crosby, 2011, s. 152) Dohoda o ukončení búrské války byla nakonec podepsána 31. května roku 1902. Obě búrské republiky ztratily svou nezávislost, ale jinak byly mírové podmínky

¹³ Paul Kruger byl potomek pruských přistěhovalců, který se narodil v Kapské kolonii. Prezidentem Transvaalu byl zvolen v roce 1881. Poté byl zvolen ještě třikrát za sebou. Britům vstup do země povolil z důvodu ekonomického stimulu země a investic do průmyslu, nicméně prosadil zákony, které britským obyvatelům v Transvaalu, uitlanderům, neumožňovaly získat občanství a s tím související občanská práva. Britské přistěhovalce také vysoce zdanil. Během búrské války se snažil získat v Evropě zahraniční podporu, nicméně v roce 1901 na své diplomatické úsilí rezignoval kvůli svému zdraví a smrti manželky a dožil v exilu ve Švýcarsku, kde roku 1904 zemřel.

poměrně mírné. Búrové získali podpisem smlouvy všeobecnou amnestii a několik dalších výhod, jako ekonomickou pomoc a obnovení válkou zničených oblastí. Po válce panovaly obavy, zda neutrpěla Chamberlainova pověst mezi jeho imperiálními podporovateli. Chamberlain se rozhodl, že všeobecné mínění je třeba sjednotit a v roce 1902 podnikl i s manželkou cestu do Afriky, kde navštívil mnoho významných britských držav. Navštívil i místa, která byla před několika málo měsíci ohnisky války. Na veřejnost začaly prosakovat informace o chování britské armády během búrských válek zejména v souvislosti s vypalováním vesnic, výstavbu koncentračních táborů a podmínkách, ve kterých tam lidé žili. Vlivem búrské války se u skupin liberálů a radikálů, kterým se začalo přezdívat Little Englanders, objevily proti imperialistické nálady. Odmítali označení impérium a imperialismus, které v jejich očích představovalo rasovou dominanci, militarismus a imperiální nadřazenost. (Smith, 1902, s. 19)

Válka v jižní Africe stála Británii 217 000 000 liber. Do bojů v průběhu války bylo posláno 450 000 vojáků, z nichž 22 000 zahynulo buď v boji, nebo vlivem nákazy nemocí. Búrské státy disponovaly armádou o velikosti zhruba 70 000 mužů, z nichž se konce války nedožilo přes 7 000 mužů. Na 28 000 obyvatel jižní Afriky nepřežilo umístění v koncentračních táborech, původně stavěných jako útočiště pro vesničany, kteří přišli o střechu nad hlavou během odvetné akce Britů na partyzánskou válku. Tato čísla dokazují, že pro Británii bylo úspěšné ukončení Búrské války spíše Pyrrhovým vítězstvím, jelikož ji stála obrovskou sumu peněz, mnoho ztrát na životech, ztrátu suverénního postavení v Jižní Africe a pošramocené veřejné mínění díky chování britských vojáků během búrské války.

2.5. Starobní penze

Tříletá válka navíc způsobila zpoždění v Chamberlainem plánovaném rozvoji kontinentu a zpoždění plánovaných reforem v Británii – zavedení penzí a reformy veřejného vzdělávání. Joseph Chamberlain ještě před začátkem války a svého působení na ministerstvu kolonií veřejně obhajoval návrh, který předpokládal převzetí části zodpovědnosti za chudé stárnoucí obyvatele Británie. Během svého proslovu v roce 1890 prohlásil, že lidé, kteří celý život pracují, v závěru svého života neobdrží spravedlivý podíl na národním bohatství a jejich jedinou možností ve stáří a chudobě je degradující systém chudinského práva. Doporučil tedy řešení v podobě otevření penzijních účtů na

poštách. Tyto účty by měly možnost dobrovolných příspěvků a jejich bezpečnost a ochrana by byla garantována státem. Navrhl v této otázce spolupráci se soukromou společností Friendly Societies¹⁴, s níž by se stát sdílel podíl na vytváření fondů, které by garantovaly penzi 5 šilinků týdně pro lidi starší 65 let. (Crosby, 2011, s. 17) Tento návrh Josepha Chamberlaina byl poháněn nejen jeho sociálním cítěním a potřebami pro sociální spravedlnost, ale i obavou z nespokojenosti pracující třídy, která hrozila vyústěním v ohrožení pro všeobecný pořádek. Při hledání společníků a podpory v účasti v sociálním programu Chamberlain vyjednával se zajímavými zájmovými uskupeními a organizacemi. Myšlenka sociální reformy uspěla na kongresu v lednu 1902, ale se změnami protinávrhem o zvýhodnění nepřispěvkových důchodů ve výši 5 šilinků týdně pro lidi starší 60 let. Tento návrh by veškerou finanční zátěž penzijní reformy přisoudil zaměstnavatelům a státu. Toto schéma proto Joseph Chamberlain odmítl. Jedním z důvodů bylo, že ačkoliv chtěl zavedení příspěvkové penze, ta nepřispěvková pro něj byla nepřijatelná vzhledem k finanční zátěži pro stát. V plánu měl totiž snižování výdajů v sociálním sektoru na úkor zvyšování výdajů na vojenský výcvik. Za nepřipravenosti britské armády viděl hlavní neúspěch války v Jižní Africe a do budoucna to hodlal napravit. Starobní důchod byl zaveden až v roce 1908 Liberální stranou.

3. Celní reforma

3.1. Joseph Chamberlain a celní reforma

Osoba Josepha Chamberlaina a hnutí na podporu celní reformy patří neoddělitelně k sobě. Joseph Chamberlain se ale zastáncem celní reformy stal až ke konci 19. století, do té doby byl zastáncem volného obchodu. Snahy o revizi celní politiky se objevily už v roce 1880. Joseph Chamberlain byl v té době radikálním politikem, nicméně v roce 1886 v reakci na Home Rule vystoupil z Liberální strany a stal se Liberálním Unionistou. Joseph Chamberlain se ještě jako zastávce volného obchodu stal ministrem pro koloniální záležitosti, ale v té době už se zajímal o preferenční záležitosti v rámci Britského impéria. Během 90. let se ve svých proslovech zabýval problémem cel a některé jeho výroky byly v budoucnu použity proti němu. V jednom ze svých projevů v březnu roku 1906 vystoupil jako obhájce volného obchodu proti možnosti vzájemného

¹⁴ Před vznikem povinného pojištění tyto vzájemné spolky nabízely možnost dobrovolného pojištění pracujících, spoření, důchodů i bankovníctví

poskytování preferenčních výhod mezi Británií a jejími koloniemi. Argumentoval tím, že zrušení cel na potraviny a suroviny zvedne náklady na život pracující mase a ohrozí to pozici Británie na trhu. Toto opatření by nebylo benefitem pro Británii jako spíše pro její kolonie. Později v druhé polovině 90. let během svých projevů poukazoval na to, že je otevřen přijmout určité změny ve finanční politice země. Po konci Búrské války Joseph Chamberlain navštívil Afriku a právě tato jeho cesta ovlivnila jeho pohled na volný obchod a stal se naplno zastáncem preferenčních cel a změny celní politiky. (Swainson, 1952, s. 250) Velmi zřetelně si začínal uvědomovat, že pokud touží po větším propojení v rámci Britského impéria, potažmo o vzniku unie, neobejde se to bez ústupků a změn ve finanční politice země. Joseph Chamberlain plánoval unifikovat impérium prostřednictvím celní unie a inspiroval se obdobným německým modelem nazývaným Zollverein, který vedl k unifikaci Německa. (Swainson, 1952, s. 250) Další motivací mu byl plán vytvořit pracovní místa v Británii ochranou a zachováním britského průmyslu. Třetím cílem bylo získat finance, které by pokryly jeho program starobních penzí, aniž by musel zdanit vyšší a střední vrstvu, jádro voličů Konzervativní strany i Liberálních Unionistů. (Rogers, 2013, s. 55) V roce 1903 započal kampaň za přijetí celní reformy a rezignoval na svoji pozici ministra pro kolonie. Během následujících dvou let se Joseph Chamberlain plně soustředil na svoji politickou kampaň. Byl úspěšný v přesvědčování liberálních unionistů a mnoho zastánců našel i mezi konzervativci. Vedlejší efektem byl, že se liberalisté, v jejichž straně panoval dlouhodobý rozkol, sjednotili v otázce volného obchodu proti zavedení cel.

3.2. Cesta k podpoře celní reformy

V květnu roku 1903, dva měsíce po návratu z africké cesty, měl projev v Birminghamu, kde poprvé zveřejnil plánovanou kampaň na revizi současné tarifní politiky britského impéria. Během projevu prohlásil, že věří v Britské impérium a vznik nového národa po búrské válce i přes rozdílnost obyvatel v Jižní Africe. Tato spolupráce se měla stát vzorem pro celé impérium. Věřil, že impérium může být jednotné. Jeden svobodný národ, který, pokud to bude nutné, bude stát proti zbytku světa. (Crosby, 2011, s. 162) Vize jednotného národa je podmíněna posílením ekonomických vazeb mezi státy a větším propojením obchodu. Věřil, že nejpevnější pouto mezi mateřskou zemí a koloniemi vznikne na základě obchodních a tržních vazeb. Toho chtěl dosáhnout ustanovením nového systému vzájemných preferenčních tarifů, které by Británie a její

kolonie zavedly s cílem zvýhodnit obchod uvnitř impéria oproti zahraničnímu importu. Odmítal nařčení, že tento návrh je snahou o ochranu vnitřního trhu impéria před zahraniční konkurencí. Svůj plán zopakoval v Dolní sněmovně o pár týdnů později. V případě schválení navrhovaných změn, by to umožnilo získ potřebných financí pro sociální reformy.

Návrhem rozpoutal bouřlivé reakce. Mnozí to viděli jako nepřijatelné narušení volného trhu, který zejména liberálové uctívali, a který v Británii fungoval od zrušení obilních zákonů v roce 1840. Volný trh byl pro liberály víc než jen ekonomická teorie, byl to základ celé jejich politické kultury (Crosby, 2011, s. 162) Liberální strana byla po fiasku ve volbách v roce 1886 nejednotná a rozštěpená. Po Chamberlainově návrhu celní reformy došlo ke sjednocení liberálů proti návrhu, který odporoval jejich přesvědčení. Po sjednocení strany se s ní začínají ztotožňovat v boji proti celní reformě i poslanci z jiných stran. Politika Liberální strany se proto začíná obracet směrem k sociálním reformám, což jí velmi pomůže v nadcházejících volbách. (Cook, 2010, s. 36). Panika nepropukla jen mezi liberály, nápadem byli zaskočeni i někteří unionisté. Například předseda poslaneckého klubu Unionistů, Sir Alexander Acland-Hood, se nechal slyšet, že „nenávidí myšlenku, že toryové budou vládnout Chamberlainem ke katastrofě, která nás zničí pro budoucnost.“ (Crosby, 2011, s. 162)

Nezaměstnanost v novém století rostla, v letech 1904 až 1905 přesahovala 8 % mezi průmyslovými pracovníky. Naopak mzdy stabilně klesaly a ceny potravin stouply v letech 1900 až 1904 až o 4 %. (Trentmann, 2009, s. 23) Export Britského impéria se potýkal se silnými protivníky, Spojenými státy americkými a Německem. Británie se stále více spoléhala na výdělky, které jí měly přinést investice v koloniích, a z námořní dopravy. (Jebb, 1905, s. 88.) Chamberlain se netajil svým cílem o užší spolupráci impéria. To by znamenalo uznání samosprávných kolonií a dominií jako důležitých součástí Britského impéria. Chamberlain plánoval pouze užší ekonomickou a obchodní spolupráci, ne unii se společnou obrannou politikou a z toho vyplývajícími závazky. (Bell, 2007, s. 58) Za předpokladu, schválení jím navrhované hospodářské politiky Britského impéria a schválení celní reformy, navrhl vytvoření Imperiální rady. Měla představovat jakousi dobu imperiálního parlamentu federalizovaného impéria. V reakci na búrskou válku rozpracoval Chamberlain nepřiliš jasnou ideu Imperiální rady do konkrétnějších obrysů. Rada měla mít především poradní funkci a zasedala by v Londýně,

kde by byla k ruce ministerstvu pro kolonie. Vzhledem k pohnutkám, které Chamberlaina vedly k detailnějšímu rozpracování návrhu Imperiální rady, by hlavním úkolem rady byla otázka imperiální obrany. Prosazení Imperiální rady však v roce 1900 ztroskotalo na faktu, že se Chamberlainovi nedařilo o návrhu přesvědčit Salisburyho a vlády dominií. Otázku Imperiální rady opět otevřel během uvítacího projevu na koloniální konferenci, jelikož chtěl využít imperialistických nálad vládnoucích ve společnosti. Navrhovaná rada nyní disponovala exekutivní a legislativní pravomocí. Projednávala by otázky imperiálního charakteru a měla by pomoci upevnit vztahy mezi mateřskou zemí a koloniemi. I tentokrát byl odmítnut. Význam jeho návrhu spočíval v tom, že návrh Imperiální rady představoval snahu posunu od impéria ke společenství národů.

3.3. Politický boj za přijetí celní reformy

Joseph Chamberlain byl většinu svého politického života zastáncem volného obchodu. Jeho postoj se začíná měnit až v 90. letech 19. století. V dobách druhé vlády Williama Gladstonea, kdy byl ještě členem radikálního křídla v rámci Liberální strany na pozici ministra obchodu, odsoudil cla jako cestu k vyšším nákladům na život pracující třídy. (Crosby, 2011, s. 164) Časem začal pochybovat o efektivnosti volného obchodu vzhledem k mnoha komplikovaným finančním otázkám, na jejichž řešení se podílel během svého působení v roli ministra pro obchod. Byl ovlivněn i neustálým tlakem opozice brojící proti volnému obchodu, zejména později v alianci s Konzervativní stranou. Podnikatelé se cítili ohroženi neomezeným přísunem levnějšího zahraničního zboží a kapitálu. Ochranná obchodní politika se začala prosazovat ve světě už ve druhé polovině 19. století v Evropě i v zámoří. V sedmdesátých letech 19. století zavedly určité ochranné tarify Spojené státy americké, které byly následovány Kanadou a Austrálií. Světu po letech liberalizace obchodu ovládl neo-merkantilismus¹⁵, který vítězil nad globálním systémem volného obchodu. Docházelo k přesunům ekonomické moci, které vedly ke změnám politickým a teritoriálním. (Kennedy, 1996, s. 242) Pokud by Británie zůstala do budoucna věrna své politice volného obchodu, mohlo by ji to na mezinárodním trhu znevýhodnit. (Crosby, 2011, s. 165) Ministerský předseda lord Salisbury prohlásil, že svět se rozděluje na „živoucí“ a „skomírající“ mocnosti. Velmocenské boje se staly

¹⁵ Návrat k merkantilismu, jehož hlavním znakem je státní regulace zahraničního obchodu a státní intervence do národního hospodářství. Hlavní cíle ekonomiky státu bylo podporování výroby, dosažení výhodné platební rovnováhy a expanze exportu.

celosvětovým zápasem o trhy a území. (Kennedy, 1996, s. 243) V této době již některé britské kolonie mohly praktikovat své vlastní politiky, jelikož jim byla udělena samospráva¹⁶ a také zavedly cla. Už na první koloniální konferenci v roce 1887 navrhla Kapská kolonie clo, které bylo založeno na myšlence zvýhodnění kolonií, stejně tak byla otázka preferenčních cel řešena na následující konferenci.¹⁷ Chamberlain ani vláda se zatím možností zavedení preferenčních cel nezabývala. To se změnilo po vstupu Chamberlaina do úřadu ministra pro kolonie v roce 1895. Začal uvažovat o formě ekonomické dohody, která by vedla k imperiální celní unii mezi koloniemi a mateřskou zemí. Toto řešení by navíc podporovalo volný obchod uvnitř unie a ekonomická politika unie by nemusela být považována za protekcionistickou. Během dalších let se preferenční cla začala zavádět v jiných zemích. V roce 1894 během koloniální konference v Ottawě padly návrhy na prospěch případných preferenčních cel mezi Velkou Británií a jejím koloniemi. Kanada v reakci na tuto konferenci přiznala Britskému zboží výhodu 25 % a v roce 1900 to zvýšila na 33,3%. (Notestein, 1917, s. 42) Na další koloniální konferenci v roce 1902 vydala prohlášení, že pokud nebudou tyto opatření vzájemné, přestane nadále Británie vycházet vstříc. (Crosby, 2011, s. 165) Búrská válka na chvíli diskuze o ekonomické spolupráci a zavedení importních cel do celého impéria utišila. Situace během války stále více Josepha Chamberlaina přesvědčovala o výhodách zavedení preferenčních celních dohod.

3.4. Kampaň za přijetí celní reformy

Předního ekonoma, Williama Ashleyho, pověřil napsáním publikace o celních reformách a sám začal psát svůj slavný projev přednesený v Birminghamu 15. května 1903. Vytvořil vlastní poradní orgán složený z odborníků, kteří mohli poskytnout

¹⁶ Británie ve snaze zabránit následování příkladu Spojených států amerických, vyšla některým koloniím vstříc a udělila jim vnitřní samosprávu s ministerskou odpovědností. Vůbec první kolonií byl Quebec a Ontario roku 1870, následovaly například Nové Skotsko a Nový Brunsvick 1848, Austrálie 1855, Nový Zeland 1856, Manitoba 1870, Kapsko 1872, Transvaal 1906, Oranžsko 1907. (SCOTT, 1927, s. 97)

¹⁷ Konference probíhající mezi lety 1887 – 1937 a účastnila se jí dominia – kolonie s částečnou autonomií. Konference, které byly důležité pro tuto práci, se konaly v letech 1887, 1892, 1902 pod názvem Koloniální konference. Od roku 1907, kdy byla další konference, se již nazývali Imperiální konference. Jejich rozhodnutí neměla velkou váhu, protože vyžadovala potvrzení zákonodárny sbory jednotlivých kolonií. Důležité otázky projednávány nebyly, šlo spíše o symboliku fungujících vztahů mezi Británií a koloniemi.

odborný základ a argumentaci podporující Chamberlainovy návrhy. Tato rada čítala čtrnáct ekonomických profesorů a další významné osobnosti. (Crosby, 2011, s. 166) Zajímavé bylo, že ekonomičtí experti pocházeli z různých ekonomických škol, což vedlo k neshodám už v rámci této rady. Tento názorový nesoulad vedl ke snížení vlivu tohoto poradního orgánu napříč politickou scénou. Členy této poradní instituce navíc překvapil Chamberlainův přístup k výsledkům debat. Zdálo se, že Joseph Chamberlain se v ekonomických teoriích poměrně špatně orientuje a statistické výsledky odmítá akceptovat v případě, že mu nehrají do karet. I ve zmíněném projevu v Birminghamu použil mnoho nepřesností a nepravdivých statistik. Pokud bylo dokázáno jinak, než se mu hodilo, použil zavádějící informace a data. W.A.S. Hewins, první děkan Londýnské ekonomické univerzity, který toto obvinění vznesl, později ještě dodal, že je těžké Chamberlainovi pomoci. (Crosby, 2011, s. 167) Sám Chamberlain nikdy neměl zájem na definování přesných hodnot, výhod a nevýhod celní reformy. Jeho primárním cílem bylo přesvědčit vládu a obyvatele Británie o účinnosti celní reformy. Uvědomoval si, že otázku celní reformy nelze rozhodnout na akademické úrovni. Čekal ho politický boj. Díky jeho snaze se hnutí podporující zavedení tarifní reformy během pár měsíců značně rozšířilo. Chamberlain vytvořil Tarifní výbor složený z členů asociace Liberálních Unionistů z Birminghamu, jeho přátel, členů rodiny a spolupracovníků. Výbor kontaktoval více jak stovku obchodních komor a vybízel je k diskusi nad výhodami preferenčních tarifů. V červnu 1903 pak vznikla Tariff Reform League, která měla na šest set poboček po celé zemi, z nichž největší z nich měla přes tisíc členů. Na ustanovení Tariff Reform League reagovala opozice stvořením Unionist Free Food League, která byla založena v červenci téhož roku. Tariff Reform League měla být motorem kampaně. Mezi podporovatele celní reformy patřily různé skupiny lidí s rozdílnými zájmy. Podnikatelé, majitelé továren, zemědělci, řemeslníci, imperialisté, někteří podporovali jen část reformy a ne celé její znění. To se mohlo ukázat jako slabina z důvodu konfliktů zájmů u tak širokého záběru podporovatelů.

Začala nová fáze debat o celní reformě. Chamberlainův návrh rozdělil britskou politiku a vzniklo mnoho frakcí, které více či méně podporovaly nebo oponovaly jeho návrhu. Ministerský předseda Arthur Balfour, měl složité postavení, jelikož vláda byla rozdělena na podporovatele volného obchodu a zastánce celní reformy. Arthur Balfour se snažil mezi těmito dvěma proudy najít ideální řešení. Pro zachování vlády bylo nutné rychlé rozhodnutí, ale najít kompromis, který by byl schválen z obou stran, bylo obtížné.

Pro Balfoura bylo řešením podpořit nepatrnou změnu celní politiky a předložit ji stranám ke schválení. Chamberlain měl v plánu uvalit celní bariéru kolem celého Britského impéria, doufal, že se mu podaří impérium zcelit a konkurovat zahraničním trhům. Balfour navrhl jako kompromis uvalit odvetná cla na země, která tato ochranná opatření vůči impériu měla. Někteří Liberální Unionisté ale zůstali nadále věrní volnému trhu beze změn, což politicky Chamberlainovi ublížilo nejvíce. Tato skupina nebyla velká, nicméně hlasitě a otevřeně Chamberlaina kritizovala a v jejích řadách bylo významné množství vlivných starších státníků v čele s leaderem Liberálních Unionistů, vévodou z Devonshire a dvou bývalých ministrů financí, Sira Michaela Hicks Beache a C. T. Ritchieho. Vládě hrozil rozkol. Kritici Chamberlaina namítali, že by opětovným zavedením celní bariéry poškodil Británii, která s velkou slávou v roce 1940 rušila Obilné zákony. Zastánci volného obchodu přišli s heslem „chleba danit nebudeme“. (Ellis, 2010, s. 221) Balfour měl v plánu člena vlády, který jím navrhnutý kompromis bude nejvíce kritizovat a bude postradatelný, nahradit. Měl na mysli především Charlese Ritchieho, ministra financí, který patřil mezi nejhlasitější zastávce volného obchodu. Za bezvýhodnou situaci mohly neústupné postoje obou stran.

Chamberlainova kampaň šla velmi dobře. Uvědomoval si, že ministerský předseda Balfour není připraven přijmout tarifní reformu v plném znění, což ho vedlo k rozhodnutí navrhnout v září premiérovi Arthurovi Balfourovi svoji rezignaci z pozice ministra pro kolonie i z vlády, aby se mohl propagaci svého návrhu věnovat na plno. Chamberlain plánoval návrat do vlády v případě zisku podpory pro svůj návrh ve veřejné sféře. Chamberlain se na rezignaci domluvil s premiérem a dohodli výše zmíněné podmínky, o nichž nikdo nevěděl. Premiér využil tajné dohody ke své politice ve vládě. Požádal o rezignaci tři největší odpůrce celní reformy a přitom deklaroval, že nevyklučuje zavedení preferenčních cel, nicméně v tuto chvíli nevěří, že návrh může být politicky prosazen. Po tomto prohlášení Chamberlain oznámil svou rezignaci, kterou nikdo nečekal, a proto se setkala s překvapeným přijetím a obavami ze ztráty moci z pozice zastánců celní reformy. Jeho syn Austen nastoupil na pozici uvolněnou rezignací zapřísáhlého zastávce volného obchodu Charlese Ritchieho. Křeslo ministra pro kolonie obsadil unionista Alfred Lyttleton. Po změnách ve vládě Chamberlain věřil, že jeho kampaň bude úspěšná, a že se do vlády během dvou let vrátí silný jako nikdy předtím. Začal svou kampaň poukázáním na ochranné politiky Německa a Spojených států amerických a stagnaci britského exportu, což mohlo vyústit v krizi v průmyslu

doprovázenou zavíráním továren a následným propouštěním. Celní reformu nabízel jako řešení pro zlepšení ekonomického stavu a konkurenceschopnosti země.

Joseph Chamberlain poprvé definuje přesný program celní reformy až po své rezignaci. Navrhuje dva šilinky a čtvrtinovou daň na importované obilí a mouku. Na obilí z impéria a kukuřici odkudkoliv by se daň nevztahovala. Navrhl také pětiprocentní daň na importované maso a mléčné produkty. Od cla by zůstala osvobozená slanina, která byla považovaná za jídlo chudých. Dále se plánovaly preferenční cla týkající se koloniálního vína a pravděpodobně i ovoce. Jako kompenzaci těchto cel navrhl odpovídající redukci u jiných potravin jako je čaj, cukr, kokos a káva. Nakonec navrhl deseti procentní redukci cel na dovoz zboží zahraničních výrobců, které nebyly v impériu jinak k dostání. (Crosby, 2011, s. 171) Chamberlain dále navrhoval, aby kolonie nemohly nezasahovat do určitých průmyslových oblastí, které byly typické pro Británii. To by britskému zboží z daného odvětví zajistilo na koloniálních trzích exkluzivitu. (Matikkala, 2011, s. 46) Tento první specificky definovaný program celní reformy poprvé přednesl během svého projevu v Glasgow, známé baště zastánců volného obchodu.¹⁸ Své projevy a kampaň na podporu celní reformy zaštitil zvoláním: Myslete imperiálně! Během let se otázka cel stala jednou z nejvýznamnějších na poli britské politiky. (Matikkala, 2011, s. 79) Prohlásil zde také, že „Volný obchod zničil průmysl.“ (Crosby, 2011, s. 171) Během kampaně jezdil po Británii a přednášel v rychlém sledu například v Newcastleu, Tynemouthu, Liverpoolu, Cardiffu, Birminghamu, přičemž ve svých projevech reagoval na zájmy a preference daného města. V Liverpoolu se soustředil například na lodní dopravu a výhody, které by jí celní reforma poskytla. Odmítal nařčení Liberální strany, že ochranářská politika bude mít za následek zdražení potravin pro pracující lid a chtěl po liberálech důkaz, který by dokázal historické zdražení potravin v důsledku ochranářské politiky státu, který by vedl k chudobě a hladomoru. Časem začal méně apelovat na sociální charakter reformy a začal upřednostňovat a zmiňovat spíše ekonomické a imperiální výhody reformy. Varoval před zahraniční konkurencí a dovozem a prosazoval ideu impéria propojeného ekonomickými vazbami a trhem. V době vrcholu jeho kampaně v lednu 1904 deklaroval, že pokud si Británie přeje zůstat srdcem Evropy, musí podporovat její imperiální charakter, třebaže k tomu bude nutné použít sílu. (Crosby, 2011, s. 172) Jeho prohlášení byla zaměřená na

¹⁸ Na tamější univerzitě učil Adam Smith, zakladatel moderní ekonomie. Jeho nejznámější dílo je Bohatství národů, kde použil slavné prohlášení o neviditelné ruce trhu.

ekonomické zájmy celého impéria, hrála na notu patriotismu a imperiální pýchu a sílu a měla úspěch. Opozice se začala aktivovat díky popularitě, kterou měly Chamberlainovy proslovy napříč celou zemí. Nebezpečím a jazýčkem na vahách se mohli stát umírnění v čele s premiérem Arturem Balfourem, který zůstával v této otázce opatrný. Okolo něj se vytvořila centristická skupina, která nebyla rozhodnuta, a na Chamberlainovi populistické snahy se dívali s podezřením. (Crosby, 2011, s. 173) Se silnou opozicí a fiskální politikou vycházející z více zdrojů se rozhodl ještě podpořit své stanovisku založením nepolitického nestranného celního výboru, který měl zodpovídat otázky, které bylo třeba a legitimovat potřebu tarifní reformy. Chamberlain samozřejmě nezamýšlel, aby měl tento výbor svobodnou vůli v zodpovídání otázek a výzkumu, spíše chtěl, aby výbor zdůvodnil jeho argumenty během jeho proslovů uvnitř parlamentu i na veřejnosti. Pokud některý člen výboru na veřejnosti vyjádřil pochybnosti ohledně celní reformy, byl nemilosrdně nahrazen. Opozice díky tomu pochybovala o deklarované nestrannosti výboru, který byl jednoduše pouze dalším orgánem vytvořeným na obranu tarifní reformy. Zdálo se, že je Joseph Chamberlain na cestě k úspěchu. Na konci roku 1904 měl na své straně téměř všechny liberální unionisty. Balfourova vláda ztrácela půdu pod nohama a politický boj ohledně celní reformy ji oslaboval. To paradoxně znamenalo nebezpečí pro Chamberlaina. S oslabující vládou a rozpory mezi konzervativci a unionisty to mohlo vést k pohromě v následujících volbách roku 1906. Začal jednat s premiérem. Obsahem bylo, že pokud dojde k přijetí celní reformy, může být vytvořena silná opozice ve vládě vůči liberálům, což by příznivě ovlivnilo výsledek nadcházejících voleb. Balfour by akceptoval preferenční tarify v celém navrhovaném znění, nikoli pouze mírnou revizí reformy. Navrhl také svolání zasedání koloniální konference z důvodu prodiskutování implementace preferenčních tarifů. (Crosby, 2011, s. 174) Balfour stále zůstával opatrný. Nedlouho po Chamberlainově rezignaci explicitně odmítl zavedení preferenčních tarifů, jelikož odmítal jakékoli clo uvalené na potraviny. Stále byl tedy rozpolcen mezi zastánci volného obchodu a celní reformy.

Chamberlain začal druhou část kampaně, tentokrát zaměřenou na zemědělství. Na konci 20. století bylo v Británii i Irsku obrovské množství půdy využíváno jako pastva pro ovce a produkce obilí klesala i vzhledem k rostoucímu počtu obyvatel obou zemí. Důvodem byla v 19. století neustále klesající cena obilí. Opět používal zejména statistiky pro doklad ekonomických následků volného obchodu pro zemědělství spolu s imperiální otázkou. Tvrdil, že se nejedná jen o otázku ekonomickou, ale i o otázku

národní pýchy a imperiální zodpovědnosti. Premiér Arthur Balfour požadoval před svoláním koloniální konference mandát od voličů. Poté dle výsledků z konference by znovu výsledek potvrdil mandátem voličů. To Chamberlain odmítl. Vztahy mezi oběma politiky se komplikovaly. Chamberlain pokračoval v kampani spolu se skvěle organizovanou Ligou Tarifní reformy a medií, které začaly publikovat nový slogan: „Tarifní reforma znamená práci pro každého“. (Crosby, 2011, s. 176) Chamberlain narážel na Balfourova slova, že clo uvalené na jídlo poškozují širokou masu voličů. V létě roku 1905 začal veřejně kritizovat politiku Arthura Balfoura. Využil přitom projev slabosti premiéra, který mu v dopise přiznal, že je po deseti letech vedení vlády unaven a touží po změně. Chamberlain toto vyjádření zneužil proti němu v sérii veřejných prohlášení. Arthur Balfour unaven politickým bojem a veřejně znemožněn rezignoval. Očekávaný konec dlouho trvající vlády koalice Konzervativní strany a Liberálních unionistů byl tady. Moci se chopil nový premiér, liberál Campbell-Bannermann, který okamžitě začal jednat. Vytvořil vládu, kterou tvořili nejlepší liberální politici. Unionisté se ocitli v oslabení a opozici. Chamberlain až příliš pozdě zjistil, že klíčem k úspěchu je přesvědčit pracující lid. Neustále apeloval na imperiální záležitosti, necítil na zájmy obyvatel, které byly jinde. Pracující třída se neztotožnila s možnými dopady zavedení cla a už vůbec ne v případě apelu na imperiální výhody, nikoli přímých výhod pro ně samotné. Odmítali předsadit zájmy Britského impéria před své vlastní. Chamberlain sice tradičně uspěl v Birminghamu a jeho okolí, kde svou kampaň začínal, ale jeho stranu čekala v následujících volbách porážka. Model z Birminghamu se nedal aplikovat na další obvody. V Birminghamu byl Chamberlain nesmírně populární a voliče přesvědčila jeho osobnost a ne nutně jeho politika. Volby v roce 1906 byly pro Konzervativní stranu a Unionisty katastrofou. Liberální stranu otázka celní reformy po mnoha letech sjednotila, což jí velmi pomohlo ve volbách. Zájem obyvatelstva o impérium trval, odmítali ho akorát nadsadit nad své vlastní zájmy. Toho liberálové využili ve svůj prospěch. Do karet jim hrála i dohoda s nově vzniklou politickou stranou labouristy, kterým slíbili při nenasazování svých kandidátů proti kandidátům liberálů v Anglii a Walesu zhruba 30 křesel v parlamentu. Hlasy zastánců volného obchodu tak nebyly rozděleny a liberálové si proti konzervativcům polepšili o téměř 25% hlasů. (Swainson, 1952, s. 311). Konzervativní stranu čekala nejhorší porážka ve volbách od roku 1832. Z 670 parlamentních křesel jich liberálové získali 377, Irové 83 a Labouristé 53. Konzervativní strana a Unionisté získali 157 křesel. (Crosby, 2011, s. 179)

4. Závěr

Joseph Chamberlain jako politik začínal od spodních příček politické hierarchie. Narodil se do rodiny poměrně úspěšného továrníka a obuvníka v Londýně a později pracoval v továrně svého strýce v Birminghamu, která v dobách své největší slávy produkovala tři čtvrtiny produkce šroubů v Británii. To bylo důvodem, proč se celý život zajímal o sociální otázky a snažil se prosazovat sociální reformy. Ačkoliv na vrcholu své politické kariéry během kampaně na podporu přijetí celní reformy sociální otázky ustoupily do pozadí imperiálnímu faktoru a zvýrazňovány byly především politické a imperiální výhody tarifní reformy. Joseph Chamberlain se snažil vycházet vstříc pracující třídě celý svůj politický život. Byl radikálním unionistou, imperialistou. Patriotem pyšným na imperiální úspěchy Velké Británie a nadále podporoval mocenskou politiku Britského impéria. Byla to touha po zvětšování a upevňování moci Britského impéria ve světě, které ho spolu s důvěrou v sebe sama a touze po politické moci hnala kupředu a stála v pozadí většiny jeho politických rozhodnutí a snah. Neměl potřebu tuto svoji touhu zaštiťovat sociální otázkou, o osud pracujícího lidu se zajímal. Sociální otázka byla ovšem vždy až na druhém místě, což dokládá i upozadění v kampani na podporu celní reformy.

Velkou část svého politického života byl zastáncem volného obchodu a ještě v druhé polovině devadesátých let 19. století nebyl úplně přesvědčen o celní reformě jako o řešení a záruce zastavení poklesu výroby a prestiže Velké Británie. Co změnilo jeho názor? Pozdější koaliční partner Liberálních Unionistů, Konzervativní strana, prosazovala sociální reformy, tradici, tradiční instituce a jeden národ, s čímž se Chamberlain ztotožnil. Postupem času vlivem vnitrostátních i mezinárodních faktorů na politiku volného trhu změnil názor. Důvodem mohla být potřeba vyrovnat se silné konkurenci. Velkou Británii už předstihly v průmyslové výrobě Spojené státy americké, nyní ji dotahovalo i Německo a objevovala se další hrozba v podobě asijských států. Hlavní myšlenkou celní reformy bylo vytvoření silné opozice proti vzrůstajícímu vlivu svých konkurentů. Vyřešit situaci mělo uvalení cla na dovážené zboží ze zemí vně Britského impéria. To znamenalo velkou výhodu pro zboží dovážené z Britského impéria. Finance, které by Británie získala z tohoto zdanění, se plánovaly použít na Konzervativní stranou dlouho plánovanou sociální reformu bez nutnosti dalšího daňového zatížení obyvatelstva. Dalším důvodem, proč na konci 90. let změnil svůj pohled na celní politiku země, mohla být pohroma,

jakou se ukázala být Búrská válka, do které byl Chamberlain určitým dílem zapleten. Snaha získat finance pro zavedení tolik potřebných opatření a zahojení se po ohromných výdajích, které si Búrská válka vyžádala, by mohlo pomoci napravit odliv voličů Konzervativní strany, kterou si veřejnost s Búrskou válkou spojovala. Motivací mu mohlo být i přesvědčení, že tržní propojení Britského impéria preferenčními výhodami, pomůže v jeho vysněné unifikaci impéria. Nicméně změna jeho vnímání volného obchodu vzhledem k jeho dřívější politice vedla k určité neslučitelnosti propagovaného protekcionismu a jeho imperiální politice.

Joseph Chamberlain začal pocíťovat touhu reorganizovat celé impérium. Koncept centralizace impéria nabízel možnosti institucionálního propojení do budoucna, komerčních vazeb a nejvíce populární podílení se na výdajích na obranu impéria. Tvrdil, že unie, obrana a trh jsou úzce propojeny. Postupně si uvědomil, že unie nedosáhne bez konsolidace některých území jako například Afriky. Chamberlain bohužel nikdy plně nepochopil, že je třeba se odvolat přímo k občanům Britského impéria. Chamberlainovo dogmatické lpění na prosazení celní reformy ukazuje jeho politické omezení. Toto omezení demonstrovala některá jeho prohlášení a projevy, kde se ukázala pozoruhodná necitlivost vůči pocitům a hodnotám voličů. Uvědomoval si, že jakýkoliv pohyb k užším ekonomickým vazbám s koloniemi by mohlo znamenat ekonomické zemětřesení a změny v Británii. Joseph Chamberlain se během svých projevů na konci 90. let 20. století netajil tím, že případná změna finanční politiky země by nevedla k přímému zisku Britů a neváhal to zdůrazňovat jako výzvu k oběti britských občanů impériu. Ještě během projevů z první poloviny 90. let 20. století cla dokonce odmítal jako nevýhodná. Leader, který mluví o oběti, kterou musí podstoupit pracující třída na oltář impéria, přičemž vyvrací argumenty liberalistů o nevyhnutelnosti zvýšení cen v případě zavedení preferenčních cel? Protichůdná a nešťastná prohlášení mu taktéž v prosazování své vůle nepomáhaly.

Co vedlo k nepřijetí Tarifní reformy, která byla dobře organizovaná a propagovaná prostřednictvím obrovské kampaně? Joseph Chamberlain začal svou kampaň na podporu celní reformy dobře, nicméně v jejím průběhu udělal několik významných chyb. Zásadní slabinou celní reformy byl požadavek uvalit daň na dovoz potravin. Hesla o zdražování potravin umožnila liberálům prezentovat se jako obhájci dělnické třídy proti hrozbě zvýšení základních životních nákladů. Joseph Chamberlain podcenil sílu věrnosti národa k tradici volnému obchodu a zároveň přecenil nadšení pro

imperiální záležitosti obyvatelstva a to hlavně po Búrské válce. Volební úspěch Liberálních Unionistů byl postaven na nadšení obyvatel pro imperialismus, kterým se tato strana vymezovala. Imperiální faktor se stal dominantní v dekadě politického života Británie po úspěchu Unionistů ve volbách roku 1905. Poprvé přesně definoval program celní reformy až po své rezignaci. Navíc idea imperiální federace nebyla blíže specifikovaná. Občanům Británie nebyla dána jasná vize případné imperiální unie. Báli se o svůj životní standard. Chtěli prosperující Britské impérium, ale nechtěli do něj investovat. Celkově kampaně škodily i dohady v institucích, které měly celní reformu propagovat. Na přelomu 19. a 20. století nastává ve Velké Británii změna vnímání britského imperialismu v důsledku Búrské války, hrozícímu snížení životní úrovně, ztráty ekonomického postavení země a vznikem nových velmocí. Imperialismus byl stále populární, čehož využila například Liberální strana u voleb v roce 1906, občané ale odmítali povýšit imperiální zájmy nad své vlastní. Britové byli na svou zemi pyšní, ale v době hospodářského růstu okolních států nadále odmítali investovat značné sumy do rozvoje vzdálených asijských a afrických kolonií a přitom bojovat se snižováním objemu průmyslové výroby a obchodní bilance na domácím trhu. Objevují se tady první výraznější kritiky imperiální politiky a ukazuje se rozdíl ve vnímání imperialismu. Mnozí s ním souhlasili, ale za impérium považovali zejména anglicky mluvící prosperující kolonie jako Kanadu, Nový Zéland a Austrálii, do kterých navíc nebylo potřeba nadále investovat. Imperiální politice uškodily i zvěsti ohledně chování britské armády v koloniích zejména po búrské válce. Británie se začíná více soustředit na kontinentální politiku a hledání spojenců na mezinárodní politické scéně, aby zabránila izolaci, ačkoliv politiku izolace po většinu 19. století zastávala a koloniální záležitosti jsou odsouvány na druhou kolej. Soustředění kampaně na imperiální faktor se, zdá se, Chamberlainovi nevyplatilo. Dalším silným argumentem proti zavedení cel bylo, že hlavní průmyslová odvětví země stále prosperovala pod volným obchodem.

K vyřešení otázky cel nepřispěla nabitá agenda vlády. Řešila se irská otázka, Búrské války a její následky, sociální reforma, reforma vzdělávání a další. Joseph Chamberlain udělal chybu, když předpokládal, že irská otázka ustoupila do pozadí, ale irský nacionalismus stále doutnal a po roce 1906 se stal hlavní otázkou v britském politickém životě a dle některých autorů to byla hlavní příčina upozadění otázky cel po roce 1906. Kritickým bodem se pro Chamberlaina stala Búrská válka, která stála Británii jmění, a poukázala na vojenské nedostatky. V souvislosti s náhradou materiálních škod

byla roku 1902 navrhována tzv. Wheat Tax (pšeničná daň), válečná daň jednoho šilinku čtvrtletně uvalená na pšenici. Ta měla být zrušena ihned po úhradě válečných ztrát. Tento návrh rozpoutal diskuzi o zvýšení cen potravin, zejména mouky, které by bez dalšího zvýšení cel nebylo možno kompenzovat sociálními reformami, jako byly plánované penze a extra mzdy. Joseph Chamberlain se obával, že rostoucí konkurence a dovoz levnějších zahraničních produktů, povede ke snižování stavů a zavírání továren. Obětí by byla pracující třída, která dostává minimální mzdu a často ve stáří končí nezajištěná. Hrozilo, že frustrace dělnické třídy může vést k sociálním nepokojům.

Obrovským omylem Josepha Chamberlaina byla cesta do Jižní Afriky po konci Búrské války. Podlehl mylnému dojmu, že přesvědčil vládu o nutnosti přijmout celní reformu a odjížděl s pocitem, že bude schválena. V říjnu roku 1902 vystoupil před ministerskou radou s otázkou preferenčních cel pro koloniální obilí a již v listopadu opustil zemi rozhodnut navštívit Jižní Afriku po konci Búrské války. Ačkoliv se mu ministerskou radou dařilo přesvědčit, preferenční cla měla zaryté odpůrce a odjížděl v době, kdy byl přesvědčen o přijetí svého požadavku, nicméně definitivně rozhodnuto nebylo. Do listopadu probíhala diskuze, na základě které v listopadu premiér Balfour informoval krále, že doporučuje uvalit clo na obilí a preferenční prominutí by bylo v zájmu Britského impéria. Výhodu na své straně měl nyní Chamberlain, jelikož opozice si neuvědomovala, že již je skoro rozhodnuto a miska vah je příznivě nakloněna zastáncům preferenčních cel a sám Arthur Balfour opustil svoji neutrální pozici a referoval o doporučení preferenčních cel králi. V této situaci se Chamberlain rozhodl opustit zemi a byl přesvědčen, že v jeho nepřítomnosti bude jeho požadavek schválen. V době, kdy pobýval v Africe, ale v ministerské radě diskuze pokračovala. Ministr financí Ritchie, vášnivý zastánce volného obchodu, se během zimy rozhodl listopadové rozhodnutí zvrátit. Požadoval okamžitou schůzku ministerské rady i bez přítomnosti Chamberlaina. Balfour okamžitou schůzku odmítl a poslal zprávu Josephu Chamberlainovi do Afriky po jeho synovi Austenovi. Zvažoval, že by Ritchieho odvolal z ministerstva financí. Blížilo se ale jednání o rozpočtu a Ritchieho odvolání z funkce bylo nemožné. Ministr financí uspěl se svým požadavkem o znovuotevření otázky cel a téma se tak stalo opět předmětem vyjednávání. Pod tlakem nové diskuze vydal ministerský předseda prohlášení, ve kterém se staví na stranu zastánců volného obchodu. Jako důvod uvedl, že clo nemá být nástrojem preference a navzdory tvrzení zastánců cla by zatížilo zemědělců například zdražením krmiv. Chamberlain si začal po opětovném otevření otázky cel a odlivu voličů uvědomovat, že

impuls pro ni musí vzejít z podpory masy a nikoliv ze zájmu jednotlivců. Diskuze se tedy opět rozběhla na plno. Až v této době poprvé začal provazovat svou imperiální politiku s ekonomikou země. Poukazoval zejména na ztrátový vývoz Britského impéria.

Joseph Chamberlain v rámci strany Unionistů udělal z podpory celní reformy věc, která rozdělila stranu a ze strany odešli zastánci volného trhu. To se mohlo jevit jako dobrý tah, jelikož strana nyní mohla být v otázce jednotná. Někteří členové stranu sice opustili, ale někteří se rozhodli ve snaze ve straně zůstat pro podporu celní reformy. To ale u členů strany, kteří si museli vybrat, mohlo vyvolat pocit křivdy a z takových členů strany a jejich mnohdy významných přátel se stali jen velmi vlažní zastánci celní reformy. Chamberlain sám byl mnohdy názorově mimo svoji vlastní stranu. Konzervativní strana byla příliš opatrná v řešení domácích i zahraničních problémů. Byl ji vyčítán vlažný přístup k řešení Búrské války a později jejích následků, nedokázala prosadit starobní důchody a se sociální reformou nakonec přišla jen o pár let později Liberální strana. První návrh zákona o starobním důchodu byl přitom poprvé představen Konzervativní stranou v roce 1882 a znovu navrhnut v 1901. Konzervativní strana se ale bála, že by zákon během uvedení v platnost markantním způsobem zvedl daňové zatížení obyvatel Velké Británie. Druhý návrh také přišel v době Búrské války, která stála Británii spoustu financí a Konzervativní stranu odliv voličů. Neprosazení sociální reformy a nevyužití potenciálu spojení celní reformy se sociální reformou je jedna z největších politických chyb Konzervativní strany během její dvacetileté dominance od roku 1885. Negativní vliv na rozhodnutí mohla mít rozdílná základna podporovatelů celní reformy, z nichž mnoho jejích zastánců podporovalo její partikulární charakter, ať už šlo o federaci, ekonomické propojení trhu a impéria, imperialisté, sociální reformy a ne kompletní návrh reformy. Navzdory neúspěchu celní reformy konzervativci i unionisté v koalici zůstali i po volbách v roce 1906 a později se spojili v jednu stranu. V roce 1912 došlo i k přejmenování strany na Konzervativní a Unionistickou stranu. (Strmiska 2005, s. 65) Celní reforma je nerozdělila a ze strany kvůli nesouhlasu vystoupilo jen málo politiků. V roce 1913 od podpory celní reformy upouští i Unionisté.

Joseph Chamberlain byl mužem činu a konal, co si předsevzal. Ačkoliv byl poměrnou část života zastáncem volného obchodu, nakonec se stal velkým zastáncem celní reformy. Stalo se tak zejména proto, že se bál ze ztráty postavení Británie v mezinárodním obchodě v souvislosti s růstem mezinárodních konkurentů a hromadným

zaváděním cel napříč světovými velmocemi. Dále mu celní reforma byla prostředkem k jeho velkému imperiálnímu snu – unifikaci impéria. V preferenčních tarifech viděl velkou příležitost propojit Britské impérium. Chamberlain představil tarifní reformy v roce 1903 jako řešení dlouhodobých strukturálních problémů britské ekonomiky s ohledem na stagnující mezinárodní postavení zemí. Mezi tyto strukturální faktory patřilo zejména zavádění celních bariér ostatními zeměmi, obrovské investice do průmyslu a infrastruktury v koloniích, odliv lidí do kolonií a USA a příliv levných surovin a obilí ze zahraničí na britský nechráněný trh. Ačkoliv nakonec ve své snaze díky výše zmíněným důvodům neuspěl, měl pro Británii jako politik velký význam. Naučil obyvatele myslet ekonomicky a stát začíná hledat alternativní zdroje příjmu do státní pokladny.

Summary

This thesis focuses on the actions of Great Britain's politician Joseph Chamberlain and his main target acceptance of the tariff reform. It analyses what factors are important in the struggle for acceptance of the tariff reform and which aspects influenced its approval. He really used the policy of appeasement to avoid possible war at the beginning of the 20th century. In the first part of this thesis there are discussed the international situation and position of Britain in international trade. We need to know this information, so we could imagine what reasons are behind the proposal of tariff reform movement.

To solve this problem it is necessary to examine the policy of Joseph Chamberlain and his motivation and personality on the first time and then describe factors that influenced a success of tariff reform movement. First of all I concentrate on position of Great Britain in international trade. At the end of the 19th Century had appeared new strong competitors as Germany, USA, etc. which overtook Britain from its first position in international trade. These countries used tariffs to protect their economy. It means disadvantage for Britain, because in Europe there was only one other country which was based on free trade – Denmark. Another reason was that Joseph Chamberlain, the brain of its tariff proposal, had a dream about closer linked empire by mainly commercial ties. Preferential tariff between empire was a solution for him.

The main challenge of this thesis is to examine the reasons of failure of tariff reform. Joseph Chamberlain began his campaign to support customs reforms well, but during it he had made several significant mistakes. From the beginning of the tariff reform faced resistance from the liberal part of the government and undecided attitude of the prime minister Arthur Balfour. The disagreement between the ruling coalition and public attacks on Prime Minister Arthur Balfour from Joseph Chamberlain could threaten the party in the upcoming election. A fundamental weakness of the tariff reform was a requirement to impose a tax on food imports. British citizens preferred current standard of living, refusing to invest in the colonies and resistance to the imposition of duties on foodstuffs, which would lead to price increases. Another strong argument against the imposition of duties were the main industries of the country still prospered under free trade. Resolving the issue of tariffs was hard because of overloaded agenda of the government. Addressed to the Irish question, the Boer War and its aftermath, social reform, education reform, etc.

Použitá literatura

Neperiodická literatura

CÉŠAR, J. *Ideologie britského imperialismu*. Praha: Orientální ústav ČSAV, 1985. s. 394.

CÉŠAR, J. *Britská říše v období imperialismu (1870 – 1945)*. Vyd. 1. Praha: Československá akademie věd, 1970. s. 328. ISBN 508-21-872.

COOK, Chris. *A short history of the Liberal Party: the road back to power*. Vyd. 7. New York: Palgrave Macmillan, 2010. s. 363. ISBN 978-023-0210-448.

CROSBY, Travis L. *Joseph Chamberlain: A most radical imperialist*. [online]. Vyd. 1. New York. I.B.Tauris, 2011. s. 271. ISBN 978-184-8857-537. [cit. 2015-05-08]. Dostupné z: <https://www.nkp.cz/>

DAVIES, N. *Ostrovny: dějiny*. Vyd. 1. Praha: BB art, 2003. s. 975. ISBN 80-7341-090-7

ELLIS, Wasson, Archer. *Dějiny moderní Británie: od roku 1714 po dnešek*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. s. 429. ISBN 978-802-4732-671.

FERGUSON, Niall. *Britské impérium: cesta k modernímu světu*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2007. s. 422. ISBN 978-807-2601-752.

HULEC, Otakar. OLŠA, Jaroslav, jr. *Dějiny Zimbabwe, Zambie a Malawi*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. s. 656. ISBN 978-80-7106-952-2.

JUDD, Denis. *Impérium: britská imperiální zkušenost od roku 1765 do současnosti*. 1. vyd. v čes. jaz. Praha: BB art, 1999, s. 507. ISBN 80-725-7046-3.

JUDD, Denis. *Impérium: cesta k modernímu světu*. Vyd. 1 v čes. jazyce. Praha: BB art, 1999. s. 507. ISBN 80-725-7046-3.

KENNEDY, Paul. *Vzestup a pád velmocí: Ekonomické proměny a vojenské konflikty v letech 1500 – 2000*. Vyd. 1. Praha: Vydavatelství Lidové noviny, 1996. s. 791. ISBN 80-7106-173-5.

.KREJČÍ, Oskar. *Mezinárodní politika*. Vyd. 2. Praha: Ekopress, s. 709. ISBN 80-86119-45-9.

MATIKKALA, Mira. *Empire and imperial ambition: liberty, Englishness and anti-imperialism in late-Victorian Britain* [online]. London: I.B. Tauris, 2011. Library of Victorian studies, s. 288. ISBN 978-0-85771-895-2 [cit. 2016-01-02]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10456938>.

NÁLEVKA, V. *Koncert velmocí: mezinárodní vztahy v letech 1871 – 1914*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2006. s. 254. ISBN 80-7254-763-1.

NEWTON, Scott, PORTER, Dilwyn. *Joseph Chamberlain, 1836-1914: a bibliography*. [online]. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1994, Bibliographies and Indexes in World History, no. 32, s. 133. ISBN 03-132-8290-0. [cit. 2015-05-08]. Dostupné z: <https://www.nkp.cz/>

PEČENKA, Marek. *Encyklopedie moderní historie*. 3. rozšíř. vyd. Praha: Libri, 1999. s. 655. ISBN 80-859-8395-8.)

STRMISKA, Maxmilián. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. s. 727. ISBN 80-736-7038-0.

ROBERTS, Martin, *Britain 1846 - 1964: the challenge of change*. Vyd. 2. Oxford: Oxford University Press, 2001. s. 288. ISBN 978-019-9133-734.

ŽÍDEK, Libor. *Dějiny světového hospodářství*. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, 397 s. ISBN 978-80-7380-184-7.

Periodická literatura

BELL, Duncan. *The Idea of Greater Britain: Empire and the Future of World Order, 1860-1900*. [online]. Princeton University Press, 2009. s. 336. ISBN: 9781400827978 [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt7sz6b>

DUMETT, R.E. *Joseph Chamberlain, Imperial finance and Railway policy in British West Africa in the late nineteenth century*. The English Historical Review. [online].

Oxford University Press, 1975. vol. 90, no. 335, s. 287 – 321. [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/566925>

FERRO, Marc. *Dějiny kolonizací: od dobývání po nezávislost 13.-20. století*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 503. ISBN 978-80-7106-837-2.

FRASER, P. *The Liberal Unionist Alliance: Chamberlain, Hartington, and the Conservatives, 1886 – 1904*. The English Historical Review. [online]. Oxford University Press, 1962. Vil. 77, No. 302, s. 53 – 78. [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/560866>

FRASER, Peter. *Unionism and Tariff Reform: The crisis of 1906*. The Historical Journal. [online]. Cambridge University Press, 1962. Vol. 5, No. 2, s. 149 – 166. [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3020320>

GILLIOMEE, Hermann. *The Afrikaners: Biography of a People*. University of Virginia Press. Charlottesville, 2003. s. 698. ISBN:0-8139-2237-2.

HLOUŠEK, Vít. *Koncept konfliktních linií v západní politické vědě a jeho proměny*. [online]. Politologický časopis. 2002, (4). s. 400. ISSN 1805-9503. Dostupné z: <http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/2002/4/2002-4-2-Hlou%C3%81ekKoncept%20konfliktn%C2%B0ch%20lini%C2%B0%20v%20z%E2%80%A0padn%C2%B0%20politick%C4%81%20v%C5%8Dd%C5%8D%20a%20jeho%20prom%C5%8Dny.pdf>

JEBB, Richard. *Studies in colonial nationalism*. [online]. London : E. Arnold. London, 1905. s. 384. [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <https://archive.org/details/studiesincolonia00jebbuoft>

Kolektiv autorů. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Díl 4. Praha: Paseka, 1997. 1026 s. ISBN 80-7185-089-6

MORGAN, Kenneth O. *Dějiny Británie*. Praha: Lidové noviny, 1998. s. 639. ISBN 80-710-6347-9.

NOTESTEIN, Wallace. *Joseph Chamberlain and Tariff Reform*. The Sewanee Review. [online]. The Johns Hopkins University Press, 1917. vol. 25, no. 1, s. 40-56. [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/27532969>

ROGERS, E. *A Small Free Trade Oasis?: agriculture, tariff policy, and the Danish example in Great Britain and Ireland, 1885–1911*. Scandinavian Journal Of History. [online]. Academic Search Complete, EBSCOhost. 2013. Vol. 38, s. 42 – 64. [cit. 2015-12-30]. DOI: 10.1080/03468755.2012.741532.

SCOTT, James Brown. *The British Commonwealth of Nations*. The American Journal of International Law. [online]. American Society of International Law, 1927. Vol. 21, No. 1, s. 95 – 101. [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2188598>

SKOKAN, Peter. *The Split of the Liberal Party: The Round Table Conference of 1887*. Prague Papers on the History of International Relations. [online]. Prague: Institute of World History, 2008. s.155-169. ISBN 978-80-7308-254-3 [cit. 2015-12-10]. Dostupné z: <http://usd2.ff.cuni.cz/novov/prague-phir-2008.pdf>

STAMBERGER, W. *Dějiny kolonialismu*. Praha: Orbis, 1963.

SYKES, Alan. *The radical right in Britain: social imperialism to the BNP*. 1. vyd. New York: Palgrave Macmillan, 2005. s.184. British history in perspective (Palgrave Macmillan (Firm)). ISBN 03-335-9924-1.

SYKES, Alan. *Radical Conservatism and the Working Classes in Edwardian England: The Case of the Workers Defence Union*. The English Historical Review. [online]. Oxford University Press, 1998. Vol. 113, No. 454, s. 1180 – 1209. [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/577403>

THOMPSON, Andrew S. *Tariff Reform: An Imperial Strategy, 1903 – 1913*. The Historical Journal. [online]. Cambridge University Press, 1997. vol. 40, no. 4, s. 1033-1054. [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2640133>

TRENTMANN, Frank. *The Transformation of Fiscal Reform: Reciprocity, Modernization, and the Fiscal Debate within the Business Community in Early Twentieth-Century Britain*. The Historical Journal. [online]. Cambridge University Press, 1996. Vol.

39, No. 4, s. 1005 – 1048. [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2639866>

WARWICK, Peter. *Black People and The South African war 1899 - 1902*. Cambridge University Press, 2004. s. 244. ISBN: 0521272246.

ZEBEL, Sydney H. *Joseph Chamberlain and the Genesis od Tariff Reform*. *Journal of British Studies*. [online]. Cambridge University Press on behalf of The North American Conference on British Studies, 1967. Vol. 7, No. 1, s. 131 – 157. [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/175383>

Akademické práce:

SWAINSON, Neil Alexander. *The Tariff reform movement in Great Britain 1895-1914*. Vancouver, 1952. Diplomová práce. The University of British Columbia.